

Tha clann den bheachd gu bheil caistealan air leth inntinneach. Is urrainn do eadhan caisteal a tha na thobhta eachdraidh a thoirt beò agus mac-meanmna a spreigeadh. Tha an stòras seo a' coimhead ri caistealan sna Meadhan-Aoisean agus mar a dh'fhàs iad gu bhith nan taighean mòra spaideil san 18mh linn.

A' SGRÙDADH CHAISTEAN ANN AN ALBA

Fiosrachadh do thidsearan

FOGHLAM

A' SGRÙDADH LÀRAICH EACHDRAIDHEIL: ÀITEACHAN

Clàr-innse

td2

A' cleachdadh an stòrais seo

td3

A' clàradh cuairt

td4

A' toirt taic do dh'ionnsachadh is teagasg

td7

A' ceangal cuairt ri obair sa chlas

td9

Fàs is crìonadh chaistealan ann an Alba

td18

Fàs is crìonadh chaistealan, loidhne-tìmh

td20

Beatha sa chaisteal

td29

Bogsa Làimhseachaidh Beatha ann an Caisteal sna Meadhan-Aoisean

td30

Cogadh aig a' chaisteal

td35

Àiteachan a dh'fhaodar a thadhal

td36

Cuairtean mu chuspair

td38

Stòrasan eile

A' cleachdadh an stòrais seo

Tha am pasgan seo air a dhealbh do thidsearan a tha a' rannsachadh a' chuspair caistealan ann an Alba còmhla rin clasaichean. Tha e ag amas air obair-sgoile a cheangal ri obair air làrach. Tha e nas freagarraiche do chlasaichean òga gu meadhan na bun-sgoile ged a dh'fhaodadh cuid den fhiosrachadh a bhith feumail do chlasaichean nas sine. Cuimhnich gur ann do thidsearan a tha am pasgan seo, 's ged a bhios pìosan feumail don chloinn as comasaiche, chan eil e air a dhealbh airson lethbhreacan a sgaoileadh do sgoilearan.

Anns a' phasgan gheibhear:

- geàrr-chunntas air fàs agus crìonadh chaistealan ann an Alba
- fiosrachadh mu bheatha sa chaisteal, ionnsaighean 's dòighean dìon
- molaidhean airson gnìomhan ullachaidh, obair air an làraich agus obair an dèidh làimh
- fiosrachadh a' sealltainn mar a chuireas cuairtean gu làraich ri amasan a' Churraicealam airson Sàr Mhathais

Caistealan: ro-ràdh

Airson còrr is 3,000 bliadhna tha daoine air àiteachan-dìon a thogail ann an Alba agus dhaoine a chumail sàbhailte agus an dìon bho ionnsaigh. Bha toglaichean dìon a' gabhail a-steach dùin, gearastain, ballachan dìon, caistealan, ballachan de dh'ùir agus bataraidhean gunna armailteach. Tha iad a' dol air ais gu nithean bho dheireadh Linn an Umha mu 900RC a chaidh an lorg aig creag Chaisteal Dhùn Èideann gu na goireasan dìon a chaidh a thogail air Innis Choluim aig àm an Dàrna Cogaidh. Fiùs an-diugh tha 'gearastain' sna h-ionadan airm a tha air an dìon agus bidh sinn a' dìon ar dachaighean fhìn le geataichean, ballachan agus innealan-rabhaidh do mhèirlich.

Is e na caistealan a chaidh an togail aig deireadh nam Meadhan-Aoisean (1100–1650) na h-àiteachan dìon as tarraingeach. Tha còrr is 1,000 dhiubh ann, le torr fo chùram Alba Aosmhor. Tha cuid nan tobhtaichean agus cuid eile nan dachaighean teaghlaich eireachdail fhathast. Chaidh cuid dhiubh atharrachadh, agus chaidh cuid eile fhàgail airson taighean na bu mhotha. Airson cuid, chan eil ach glè bheag fianais air fhàgail gun robh caisteal ann a-riamh. Tha cuid eile a tha nan àiteachan cudromach nan sgìre agus a' tàladh mòran luchd-turais.

B' e Dàibhidh I a thog a' chiad chaisteal ann an Alba san 12mh linn. Chaidh an dealbh mar dachaighean air an dìon, do rìghrean agus dhaoine-uaisle, far an rachadh aca an oighreachdan a riaghladh. B' e àiteachan dìon a bha annta far am b' urrainn don uachdaran, a bhean, muinntir na dachaigh is na tuatha iad fhèin a dhìon bho dh'ionnsaigh. Bha caistealan gu tric air an suidheachadh far an cuireadh iad dìon is didean air slighean thar aibhnichean agus chrìochan, puirt-mara, fearann no nithean luachmhor mar mhèinnean airgid.

Mar a leasaich Alba aig deireadh nam Meadhan-Aoisean, dh'atharraich an t-àite a bha an caisteal a' dleasadh. Chrìon na caistealan agus dh'fhàs an riaghaltas nàiseanta na bu 'làidire'. Dh'atharraich iad gu bhith nan taighean stàiteil. Ged nach robh caistealan riatanach, chum uachdarain orra taighean a thogail ann an riochd chaistealan.

Cuairtean gu làraich

Tha an Curraicealam airson Sàr-mhathais ag amas air sgoilearan a bhrosnachadh tro raon fharsaing de chothroman ionnsachaidh. Tha cuairtean gu làraich cudromach ann a bhith a' ceangal ri chèile builean ionnsachaidh.

A' clàradh cuairt

Tha Alba Aosmhor aig cridhe àrainn eachdraidheil na dùthcha, a' coimhead às dèidh 345 làrach air feadh na h-Alba. Tha daoine ag obair sa mhòr-chuid de na làraich, ach tha cuid eile às aonais luchd-obrach le glè bheag de ghoireasan airson luchd-turais. Tha liosta de chaistealan agus de dh'àiteachan-dìon iomchaidh rim faicinn air taobh-duilleig 35. Tha cuairtean chun mhòr-chuid de ar caistealan a thèid am fastadh le buidhnean foghlaim AN-ASGAIDH.

Fiosrachadh

Seirbheis Ionnsachaidh Alba Aosmhor

Fòn: 0131 668 8793/8736

Post-dealain: hseducation@scotland.gsi.gov.uk

www.historic-scotland.gov.uk

Gus clàradh airson cuairt gu aon de na làraich aig Alba Aosmhor a tha air an comharrachadh san leabhran seo, cuir fòn chun àireimh gu h-àird no airson na làraich a tha air liosta nan Cuairtean Cuspair air duilleagan 36-7, cuir fios gu dìreach chun làraich fhèin air na h-àireamhan a fhuair sibh.

Tha dà sheòrsa cuairt rim faotainn do sgoiltean:

Cuairtean air an stiùireadh le tidsearan

Thathar a' misneachadh thidsearan cuairtean an clasaichean fhèin gu ar làraich a stiùireadh. Feumar clàradh airson gach cuairt. Tha sgeama inntrigidh an-asgaidh fad na bliadhna aig Alba Aosmhor do chuairtean foghlaim a tha air an stiùireadh le tidsear. Ach chan eil seo fìor mu na cuairtean gu Caisteal Shruighlea agus Caisteal Dhùn Èideann rè A' Chèitein – An Lùnastail, an uair a bhios cìs air a chur air luchd-cuairt. Faodar mòran de na cuairtean a dh'fhaodadh a bhith air an stiùireadh le tidsear, a tha air an ainmeachadh sa phaca seo, an toirt sìos on làrach-lìn aig Alba Aosmhor. Tha cùl fhiosrachadh agus notaichean airson cur-seachadan is deasbad annta.

Tachartasan sònraichte agus cur-seachadan airson sgoiltean

Tha mòran làraich a' tabhann sheiseanan sònraichte airson bhuidhnean bho sgoiltean. Gus clàradh no gus tuilleadh fhaighinn a-mach mu na cur-seachadan sin, cuir fios chun Seirbheis Ionnsachaidh air an àireamh gu h-àird, no coimhead ri Prògram Chur-seachad Sgoiltean air ar làrach-lìn. Tha mar as trice cìs bheag airson na cur-seachadan seo.

Sgeama Subsadaidh-siubhail

Faodaidh sgoiltean cur airson subsadaidh-siubhail gus tadhal air làrach sam bith le Alba Aosmhor. Tha an subsadaidh seo a' toirt taic airgid le cosgaisean-siubhail eadar an sgoil agus an làrach chaidh a thaghadh. Gus tuilleadh fhaighinn a-mach mun sgeama, cuir fòn chun Aonad Foghlaim air an àireamh a tha gu h-àird, no luchdaich a-nuas an fhoirm-iarrtais bhon làrach-lìn againn.

Measadh cunnairt

Tha e mar uallach air an tidsear a tha an urra ris a' bhuidhinn measadh cunnairt a dhèanamh air an làrach. Gus cuideachadh le seo, gheibhear bileagan-fiosrachaidh cunnairt air làrach-lìn Alba Aosmhor no le fios a chur chun Seirbheis Ionnsachaidh airson tuilleadh fiosrachaidh.

Tha sinn a' moladh gu mòr gun tig na tidsearan air cuairt ro-làimh iad fhèin mus toir iad clas chun làraich. Tha seo a' toirt cothrom do thidsearan am measadh cunnairt a dhèanamh, an stuth fheuchainn a-mach agus eòlas a chur air an làrach. Bhiodh e math nam bruidhneadh sibh mun seo an uair a bhios sibh a' clàradh ur cuairt.

Tha Caisteal Urchadain na sheasamh air fìor dheagh àite dìon air bruaich Loch Nis.

A' toirt taic do dh'ionnsachadh is teagasg

An Curraicealam airson Sàr-mhathais

Tha an Curraicealam airson Sàr-mhathais a' toirt sàr chothrom do thidsearan am feum as fheàrr a dhèanamh de chuairotean gu làraich, an dà chuid a thaobh raointean sònraichte den churraicealam agus airson sgrùdaidhean thar-churraicealaim.

Tha na prionnsabalan a tha a' stiùireadh a' Churraicealaim airson Sàr-mhathais aig cridhe nan tachartasan ionnsachaidh a tha air am moladh ann an seo agus sna pasgain sgrùdadh làraich a gheibhear air an làrach-lìn againn. Le bhith toirt seachad comhairle is a' moladh thachartasan do thidsearan no pàrantan-taic, nach eil eòlach air a' chuspair no air an làrach, tha iad ag amas a bhith a' fighe a-steach cothroman airson pearsantachadh agus roghainn agus cothrom a thoirt do sgoilearan a bhith a' stèidheachadh nan amasan agus nan targaidean rannsachaidh aca fhèin. Bu chòir tòiseachadh le na tachartasan a thathar a' moladh agus am faicinn dìreach mar thoiseach tòiseachaidh. Bhiodh e math, nam biodh na sgoilearan air an deagh ullachadh, gun deasaich iad an clàr-obrach fhèin an uair a bhios iad air an làrach agus gun tuigeadh iad adhbhar is iomchaidheachd nan tachartasan air fad agus adhbhar an cuairt.

Tha deagh chunntas ann cheana air a' chumhachd a tha aig ionnsachadh taobh a-muigh an t-seòmair-sgoile, le sgoilearan a' faighinn buannachd bho bhith ag ionnsachadh ann an co-theacsa agus tro eòlas agus tron t-suidheachadh. Faodaidh buaidh mhath a bhith aig àrainn nach eil cho foirmeil air leasachadh sòisealta agus faodaidh càirdeas eadar-dhealaichte a bhith a' fàs eadar sgoilearan agus eadar sgoilearan is luchd-obrach.

Bidh a' chuid as motha de thidsearan a' tadhal air làrach eachdraidheil gus taic a chumail ri obair leantainneach ann a bhith a' coileanadh builean ann an *Cuspairean Sòisealta: Daoine, tachartasan agus coimhearsnachdan san àm a dh'fhalbh*. San fharsaingeach, is urrainn do chuairt cuideachadh ann a bhith a' leasachadh nan ceithir amasan fharsaing a tha sa Churraicealam airson Sàr-mhathais, mar a tha minichte mu choinneimh seo.

Bidh cuairt agus a bhith a' cleachdadh stuth-taic a' cuideachadh ann a bhith:

A' toirt air adhart luchd-ionnsachaidh soirbheachail tro bhith

- Le bhith a' rannsachadh àiteachan agus obair-làimhe dhaoine agus a' bruidhinn mu eachdraidh
- A' misneachadh sgoilearan gu bhith a' breithneachadh gu sgrùdail air nàdar fianais eachdraidheil agus a' tighinn gu an co-dhunaidhean fhèin
- A' dèanamh cheanglaichean eadar fiosrachadh ùr a fhuair iad agus fiosrachadh a bha aca cheana
- A' solar co-theacsa fìor airson ionnsachadh a chuidicheas ann a bhith a' toirt an ama a chaidh seachad beò dhaibh

A' leasachadh misneachd anns na sgoilearan le bhith

- A' toirt cothrom do sgoilearan a bhith a' co-roinn agus a' taisbeanadh an ionnsachadh do dhaoine eile le bhith a' cleachdadh taghadh de mheadhanan
- A' toirt cothrom do sgoilearan a bhith a' com-pàirteachadh am beachdan fhèin air tachartasan eachdraidheil agus mu na cuspairean a nochd air an turas

A' leasachadh saoranaich chùramach tro bhith

- A' brosnachadh barrachd tuigse agus spèis don àrainn eachdraidheil aca fhèin agus an àrainn togte
- A' faighinn eòlas air eisimpleirean de dh'obair luchd-eachdraidh, arceòlaichean, agus luchd-glèidhteachais agus a' tuigsinn carson a tha seo cudromach

A' leasachadh com-pàirtichean èifeachdach tro bhith

- A' brosnachadh sgoilearan a bhith a' clàradh agus a' cur an cèill am beachdan an dèidh dhaibh a bhith a' sgrùdadh làraich
- A' toirt cothrom do sgoilearan a bhith a' leasachadh sgilean beatha leithid togail dhealbhan rè an cuairt

Ag ionnsachadh ann an Eòlas Sòisealta

Bidh cuid de thidsearan a' tadhal air caisteal gus builean ann an *Cuspairean Sòisealta: Daoine, tachartasan agus coimhearsnachdan san àm a dh'fhalbh*. Cuidichidh sgrùdadh chaistealan le cuairt sònraichte na builean a leanas a ruighinn:

Clann is daoine òga a' gabhail pàirt ann an eòlas agus builean ann an Eòlas Sòisealta a' faighinn cothrom:

- *cur ris an tuigse mu eachdraidh, dualchas agus cultar na h-Alba agus mun àite a tha aig an dualchas ionadail agus nàiseanta san t-saoghal, le bhith a' tuigsinn buaidh a' chaisteil air an àrainn ionadail*
- *cur ris an tuigse mun t-saoghal le bhith ag ionnsachadh mu obair agus adhartas daonna san àm a dh'fhalbh agus san latha an-diugh, le bhith ag ionnsachadh mu thachartasan agus mun dòigh-beatha a bha aig daoine san sgìre ionadail aca tro bhith a' sgrùdadh àitean agus nithean*
- *cur ris an tuigse mu luachan, chreideasan agus chultaran fhèin agus daoine eile, le bhith a' dèanamh coimeas eadar an comann san là a dh'fhalbh agus san là an-diugh*
- *ionnsachadh mar a lorgar, a rannsaichear, agus a nithear ceanglaichean eadar amannan, daoine agus tachartasan ann an tìm agus àite le bhith a' fòcasadh air sreath de thachartasan san àm a chaidh seachad*
- *ionnsachadh mar a lorgar, a rannsaichear, agus a nithear ceanglaichean eadar, feartan agus àiteachan gu h-ionadail agus nas fhaide air falbh le bhith a' cleachdadh mhapaichean gus làrach caisteal a lorg agus beachdachadh air adhbhar an t-suidheachaidh*
- *bunaitean làidir a stèidheachadh airson ionnsachadh fad-beatha agus tuilleadh ionnsachaidh spèisealta agus airson dhreuchdan le sgilean beatha a leasachadh mar thogail dheilbh agus barrachd a thuigsinn mu obraichean ann an glèidhteachas is dualchas.*

Eòlas thar-churraicealair

Tha an Curraicealam airson Sàr-mhathais ag adhartachadh foghlam thar chrìochan chuspairean. Tha cuairt gu làrach a' tabhann chothroman ionnsachaidh thar iomadh raon den churraicealam cho math ri Eòlas Sòisealta. Tha na prìomh raointean mar a leanas:

Litearras

Bidh sgoilearan a' leughadh, a' sgrìobhadh, a' còmhradh agus ag èisteachd 's iad ag ionnsachadh is a' bruidhinn mun chaisteal a thagh iad. Bidh gnìomhan air an làrach ag adhartachadh èisteach agus còmhradh ann am buidhnean. Bidh cothroman leughaidh ann 's iad a' sgrùdadh a' chomainn agus na làraich iomchaidh. Deasachaidh iad cuideachd sgrìobhadh dreuchdail, pearsanta agus mac-meanmnach airson iomadh suidheachadh.

Àireamhachd

Bidh cothrom feumail aig sgoilearan an sgilean agus am misneachd a leasachadh ann an àireamhachd. Bheir cuairt gu làrach cothrom cunntais, tomhais agus planadh; dàta a chruinneachadh, a làimhseachadh agus a thaisbeanadh.

Na h-Ealain Chruthachail

Bidh buaidh mhòr aig seann làraich mar chaistealan air sgoilearan agus faodar seo a mhìneachadh tro ealain is dealbhachadh, ceòl, dannsa no dràma. Bidh cuid de sgoiltean a' cleachdadh sgrùdadh ann an ceòl traidiseanta na Gàidhlig no Albais.

A' cleachdadh ICT gus ionnsachadh adhartachadh

Tha grunn ghnìomhan air am moladh sa phaca seo airson a bhith a' cleachdadh cumhachd teicneòlais gu bhith a' spreigeadh agus a' toirt dùbhlann do chloinn. 'S iad prìomh eisimpleirean:

- Faodaidh sgoilearan a' cleachdadh dàta làraich-lìn mar **www.scran.ac.uk** gus ceistean a bhrosnachadh agus fiosrachadh a thoirt dhaibh ro agus an dèidh cuairt
- Faodaidh sgoilearan dealbhan a thogail den làrach a' cleachdadh camarathan didseatach. Aig ìre nas ìsle, faodaidh iad sin a bhith air an cleachdadh mar chairt-puist a bhiodh air an reic mar phàirt de phròiseact iomairt. Aig ìre nas àirde dh'fhaodadh iad a bhith air an cleachdadh ann an taisbeanadh PowerPoint mun cuairt no mar fhianais airson taic a thoirt do bhuilean an rannsachaidh. Faodaidh sgoilearan ionnsachadh mar a chuireas iad dealbhan an lùib sgrìobhainnean le teacsa mar phàirt de chuairt-litir clas no sgoile, no air làrach-lìn na sgoile.
- Faodaidh sgoilearan bòrd-sgeul, sgrìobt, film no clàradh a dhèanamh air am beachdan mun cuairt no air na taisbeanaidhean a nì iad mu chuairt a rinn iad gu làrach sònraichte.

Sgoilearan bun-sgoile agus àrd-sgoile a' sgrùdadh innealan sèiste.

A' ceangal cuairt ri obair sa chlas

Tha an luach as fhèarr ga fhaighinn à cuairtean foghlaim gu caisteal ma tha iad air am fighe a-steach do sgeama-obrach ro làimh. Tha na gnìomhan a leanas nam molaidhean a dh'fhaodadh cur ri obair a tha a' dol cheana sa chlas.

Ron chuairt

- Bruidhinn ris na sgoilearan mu am beachd air dè a tha ann an caisteal. Dè seòrsa daoine a bha a' fuireach agus ag obair ann? Am bi daoine a' fuireach ann an caistealan an-diugh? Ciamar a tha caisteal eadar-dhealaichte bho thaigh?
- Tha mòran chaistealan air atharrachadh thar nan linntean. Ma tha d' ùidh air beatha sa chaisteal, bhiodh e na b' fheàrr coimhead air àm sònraichte, agus is dòcha coimhead ri àm a chaidh a dheagh rannsachadh roimhe seo chun ìre 's gum biodh sgeul air ainmean an teaghlach a bha a' fuireach ann.
- Gus cuideachadh tuigse a thoirt do na sgoilearan agad air àm agus ùine, dèanaibh loidhne-tìm còmhla ri chèile. Dh'fhaodadh seo a bhith air a dhèanamh le pàipear no sreang agus an uair sin thoir taic don chloinn a bhith a' cunntadh air ais, ann an deicheadan. Bidh seo feumail airson a bhith a' bruidhinn mu chinn-là, deicheadan, linntean, cia mheud bliadhna air ais, msaa.
- Dèan sgrùdadh air prìomh thachartasan a ghabh àite aig a' chaisteal agus cuir iad sin ris an loidhne-tìm agad.
- Dh'fhaodadh gum biodh na sgoilearan cuideachd airson faighinn a-mach mar a chaidh an caisteal a thogail: na stuthan a chaidh an cleachdadh, cò às a thàinig iad, cò a thog e. Tha an làrach-lìn www.guedelon.fr a' sgrùdadh pròiseact inntinneach a chaidh a dhèanamh san Fhraing far an deach caisteal a thogail a' cleachdadh modhan-togail bhon 13mh linn a-mhàin.
- Ullaich faclair dhan chlas de phrìomh bhriathrachas co-cheangailte ri caistealan. Ged a tha cuid de na facail sin gu math teicnigeach, tha iad gu math sònraichte agus còrdaidh e ris a' choinn a bhith a' faighinn an cothrom an cleachdadh.
- Mas urrainnear, thoir cothrom do na sgoilearan a bhith an sàs ann a bhith ag ullachadh na cuairt. Thoir

cuideachadh dhaibh ann a bhith a' cruinneachadh fiosrachaidh mun àite gu bheil iad a' dol a' cleachdadh leabhraichean-treòir Alba Aosmhor agus an làrach-lìn (www.historic-scotland.gov.uk), no an làrach-lìn feumail Undiscovered Scotland (www.undiscoveredscotland.co.uk).

- Gheibh a' chlann am feum as fhèarr às a' chuairt ma bhios beachd soilleir aca carson a tha iad a' dol ann. Cuidich iad le seo ron chuairt agus thoir orra an làrach fhaicinn mar stòras, agus mar thùs fianais. Mar eisimpleir, dh'fhaodadh gun toireadh tu dùbhlán dhan chloinn leithid: 'Saoil cò ris a bha e coltach a bhith a' fuireach agus ag obair ann an caisteal?' 'Ciamar a bha na daoine a bha am broinn a' chaisteil gan dìon fhèin an aghaidh ionnsaigh?' An uair a bhios na sgoilearan a' tadhal air a' chaisteal, faodaidh iad fianais a chruinneachadh mu na nithean a tha iad a' faicinn no a' faireachdainn a dh'fhaodas iad bruidhinn mu dheidhinn ris a' bhuidheann an dèidh làimh.
- Bruidhinn ri na sgoilearan ro làimh mu mar a dh'fhaodas iad fianais no fiosrachadh a chruinneachadh aig an làrach. Dh'fhaodadh iad pro-forma a dhèanamh airson fianais a chruinneachadh.
- Mas e làrach a bh' ann far an do thachair nì sònraichte – mar eisimpleir an ionnsaigh a chaidh a thoirt air Caisteal Cheann Droma ann an 1306, cuidich na sgoilearan le bhith ga rannsachadh ro làimh. Dh'fhaodadh iad an uair sin sgrìobh ullachadh airson dealbh-chluich goirid a dhèanadh iad an uair a bhiodh iad sa chaisteal. Dh'fhaodadh iad dealbhan a thogail den seo le camara agus mar sin 'sgeula dhealbhan' a chruthachadh. Dh'fhaodadh seo treòrachadh gu tuilleadh rannsachaidh a thaobh èididh sònraichte agus mar sin air adhart.

Ag obair air an làrach

- Tha cuairtean a ghabhas an luchdachadh a-nuas an lùib mòran de na làraich a tha air an ainmeachadh san leabhran seo. Tha iad sin a' toirt fiosrachaidh feumail, puingeas deasbaid agus a' moladh gnìomhan airson an làraich shònraichte sin. Gheibhear iad air an làrach-lìn: www.historic-scotland.gov.uk

- Beachdaich air suidheachadh a' chaisteil. Carson a tha sgoilearan den bheachd gun deach a thogail dìreach air an làrach seo? A bheil an caisteal ann an suidheachadh a dh'fhaodadh a bhith cudromach airson dìon? A bheil e a' cleachdadh nithean nàdarra mar cnuic, creagan, no aibhnichean gus tuilleadh dìon a chur air?
- Gheibhear cuideachd air ar làrach-lìn Clàr Fianais a ghabhas a luchdachadh a-nuas agus faodaidh na sgoilearan fianais mu na nithean a chì iad a chlàradh. Faodaidh na sgoilearan cuideachd, fianas a lorg, a mhìneachadh agus a chlàradh ann an diofar dhòighean – tro dhealbhan, sgrìobhadh, dealbhan camara, msaa.
- Ma tha sgoilearan air am 'misean' airson an turas a mhìneachadh ro làimh – mar eisimpleir, gus faighinn a-mach co ris a bha beatha nan daoine a bha a' fuireach sa chaisteal coltach, bidh seo mar phrìomh fhòcas airson an cuairt. Faodaidh sgoilearan fianais a chruinneachadh is a chlàradh mun seo ann an grunnan dòigh mar a bhios iad a' dol timcheall an làraich.
- Ma tha sgoilearan air dealbhan-cluiche goirid ullachadh a nì iad sa chaisteal, dèan cinnteach gum bi beagan tìde aca airson deisealachadh mus dèan iad an taisbeanadh. Tog dealbhan – no iarr air cuideigin dealbhan a thogail – gus an tèid agaibh na dealbhan a chleachdadh sa chlas.

Sgoilearan ag obair air an làrach

- Tha cothrom aig cuid de chaistealan air *Investigating Objects from the Past: Medieval Castle Life: Handling Box* aig Alba Aosmhor, anns a bheil mac-samhail de stuthan a bhuineas do bheatha ann an caisteal. Faodaidh seo a bhith air a chleachdadh leis na sgoilearan an uair a bhios iad air an turas. Airson tuilleadh fiosrachaidh mun bhogsa seo, faic td 29.

Obair an dèidh làimh

An dèidh na cuairt faodaidh sgoilearan an rannsachadh a chur còmhla gus sealladh nas fharsaing fhaighinn air a' chaisteal. Faodaidh an stuth an uair sin a bhith air an taisbeanadh, mar eisimpleir:

- an fhianais a fhuair iad a chleachdadh airson pròiseact rannsachaidh a chrìochnachadh
- an leabhran-iùil fhèin mun làrach ullachadh
- sealladh shleamhnag le còmhraidh na chois ullachadh mun làrach agus mun cuairt do chlas eile
- postair no bileag a dhealbhadh gus an làrach adhartachadh, le dealbhan is obair-ealain
- cairtean-puist is cuimhneachain eile a dhealbhadh is an ullachadh mun làrach mar phàirt de phròiseact iomairt

Tha cothrom ann cuideachd do na sgoilearan beachd inntinneach is lèirsinneach a chur an cèill mun làrach, mar eisimpleir le bhith:

- a' sgrìobhadh nan leabhraichean-là mu chuideigin a bha mas fhìor a' fuireach air an làrach no aithrisean a dh'fhaodadh a bhith ann am pàipear-naidheachd mu thachartas ann an eachdraidh a' chaisteil
- a' cleachdadh dràma gus faireachdainnean nan daoine a bha an sàs san tachartas aig an làrach a sgrùdadh
- a' dèanamh dealbh air an smuaintean fhèin mun làrach tro bhàrdachd shìmplidh
- a' cleachdadh dealbhan camara agus obair-ealain gus an làrach 'ath-thogail', mar a bha e o shean no mar a tha e an-diugh

Dh'fhaodadh na sgoilearan modail dhèanamh den chaisteal – no pàirt dhe – a' cleachdadh bogsaichean cairtbòrd an toiseach. Dh'fhaodadh buidhnean de sgoilearan pacan mar Lego a chleachdadh gus an caistealan fhèin a dheànamh a rèir dealbhadh a chaidh a thoirt dhaibh.

An dèidh beachdachadh air modh-thogail a' chaisteil, dh'fhaodadh dùbhlán a bhith air a chur ro na sgoilearan gus innealan a dhealbhadh coltach ri crèine a dhèanadh e na b' fhasa ultaich mhòra a thogail.

Tadhal air: Balla Antonine, Campa Àrdaich, Broch of Gurness, Tobar Burghead, Dùn Law, Dùn Chester, Dùn Chàrlabhaigh, Dùn Ad, Dùn Ghlinn Eilg, Mousa Broch

Caisteal Rough, Balla Antonine

Fàs is crìonadh chaistealan ann an Alba

Tha an earrann seo a' toirt cunntas air mar a thàinig raon mhòr de nithean dìona air adhart agus a' soilleireachadh prìomh eisimpleirean a dh'fhaodas tu a thadhal le do chlas. Tha na làraich a thathar a' moladh air an comharrachadh air mapa air td 34.

Tràth àiteachan dìon (1500 BC–AD 1100)

Is iad na dùin air *cnuic* bho Linn an Umha agus an Iarainn, a' dol air ais gu àm mu 1500 RC na làraich as tràithe a tha ann an Alba de dh'àitean-tuineachaidh air an dìon. Bha cuid dhiubh nan àitean-dìon sìmplidh air an togail le cloich is fiodh agus feadhainn eile nan dùin mòra cruinn a bha air an cuairteachadh le grunn dig agus bhallachan de dh'ùir. Bha toglaichean dìona eile air an togail air eileanan a chaidh an cruthachadh a dh'aon ghnòthaich, ris an canar *crannagan*.

Gu sònraichte air taobh siar na h-Alba, bhite a' togail àite-dìon ris an canar dùn aig an robh ballachan uabhasach tiugh de chloich timcheall air ceàrnag san robh toglaichean fiodha. An-diugh

Broch of Gurness, Arcaibh, fìor dheagh eisimpleir de dhùn bho Linn an Iarainn

sa mhòr chuid de shuidheachaidhean, chan eil mòran air fhàgail de na dùin sin ach na ballachan ùir, ach tha iad ann an àiteachan glè dhriùiteach agus dràmatach agus is math is fhiach a dhol a thadhal orra.

Tha barrachd fianais air fhàgail de thogalach dìon eile ris an canar broch (sa Bheurla ach dùn sa Ghàidhlig). Cha lorgar na tùir cloiche a tha seo ach ann an Alba a-mhàin agus chaidh a' mhòr chuid dhiubh an togail eadar 100 RC agus 100 AC. Bhiodh iad a' ruighinn àirde de mu 9 meatairean agus dh'fhaodadh iad a bhith suas gu trast-thomhas de 20 meatair. Mun cuairt cuid de na dùin seo chithear tobhtaichean taighean-baile, fianais air a' choimhearsnachd ionadail a bhiodh a' tighinn a-steach dhan dùn airson fasgaidh nam biodh ionnsaigh air a thoirt orra.

Mu AC 79 thug na Ròmanaich ionnsaigh air Alba agus ghabh iad seilbh air an dùthaich aig amannan gu mu AC 213. Is e an nì as comharraichte a tha air fhàgail de ghoireasan dìon nan Ròmanach **Balla Antonine**, a bha a' ruith bho Linne Chluaidh gu Linne Fhoirthe; ach chithear cuideachd làraich champaichean Ròmanach agus dùin eile is tùir-faire a bha ann ron bhalla.

Dh'fhàg cuid eile an comharra air an dealbh-tìre ann an Alba mun àm seo. Thog Breatannaich Srath Chluaidh Dùn Dòmhnail agus Dùn Breatann. Beagan mu dheas air Cill Mhàrtainn thog na Scoti bho Èirinn Dùn Ad, a bha mar phrìomh-bhaile an rìoghachd, Dàl Riata. Tha làraich dùin eile rim faicinn a thog na Cruithnich aig Caisteal Urchadain, Burghead agus Achadh an Dùin.

Tadhal air: Caisteal Obar Dobhair, Bishop's Palace, Caisteal Crookston, Coulter Motte, Cubbie Row, Druchtag Motte, Caisteal Dhubhais, Caisteal Dhùn Èideann, Caisteal Hunnaidh, Caisteal Shruighlea

Druchtag Motte, eisimpleir de chaisteal dùn is gàrradh

Beachd neach-ealain air an dùn is gàrradh aig Caisteal Dhubhais

Caistealan Tràtha (1100–1200)

An uair a thug na Nòrmanaich fo iùil Uilleam an Conquerer ionnsaigh air Sasainn ann an 1066, thug iad leotha an sgilean ann a bhith a' togail chaistealan. Thug Daibhidh I à Alba, (1124–1153) cuireadh do na Nòrmanaich a thighinn a dh'fhuireach a dh'Alba. Còmhla, thog iad na ciad caistealan ann an Alba. Lean oghaichean Dhaibhidh orra leis an traidisean seo agus mu dheireadh an 12mh linn bha caistealan air feadh Alba.

B' e ùir is fiodh as motha a chaidh an cleachdadh airson nan caistealan seo. Bha iad mar bu tric air an togail ann an àiteachan dìona nàdarrach, leithid creag mhòr mar ann an **Dùn Èideann** is **Sruighlea**, no ri taobh fadhla air abhainn no air loch, mar aig **Urchadan** no **Hunnaidh**. Bha na caistealan sin nan àiteachan-còmhnaidh air an deagh dhìon don uachdaran agus do mhuinntir a dhachaigh, agus mar bhunait airson rianachd ionadail agus lagh is òrdugh.

Bha caistealan a chaidh an togail aig cridhe na dùthcha a bha na bu shìtheil (an ceann a deas agus an ear, ach cha robh seo a' gabhail a-steach Gall-Gàidhealaibh) gu math na bu shìmplidh a thaobh dìon. Aig a dhachaigh, **Crookston**, thog Robert Croc obair cearcaill, ceàrnag a bha aig an aon ìre ris an talamh mun cuairt le feansa làidir fiodha (*palisade*) air a mhuin. Ach, bha na h-uaislean air iomall na rìoghachd den bheachd gum biodh e na bu ghlice an caistealan a thogail a rèir an dealbhadh ùr a chaidh a thoirt a dh'Alba leis na Nòrmanaich: an dùn is gàrradh (*motte and bailey*). Is e aon dhiubh sin **Druchtag Motte** ann an Gall-Gàidhealaibh.

B' e tom fìor mhòr a bha ann an dùn (*motte*), a bha an dàrna cuid ann gu nàdarra no a chaidh a dhèanamh de

dh'ùir. Air mullach an dùn (*motte*) bhiodh tùr fiodha (*keep*), a bha air a chuairteachadh le feansa fhiodha (*palisade*). B' ann san tùr a bhiodh an t-ualas agus a theaghlach a' fuireach mar bu trice. Ri taobh an dùn, bha gàrradh ris an canar *bailey*, le clais mhòr eadar an dùn agus an gàrradh. Anns a' ghàrradh bha talla-cruinneachaidh, caibeal, stàbaill, bùithtean-obrach agus togalaichean seirbheis eile.

Tha còrr is 250 caisteal *motte* ann an Alba an-diugh, ach tha mòran dhiubh doirbh an lorg, oir bha caistealan cloiche air an togail air an làrach an dèidh seo. Tha **Caisteal Dhubhais** ann am Moireibh air leth inntinneach; chaidh tùr cloiche a chur an àite an tùr fiodha a bha ann o thùs, ach cha b' urrainn dhan dùn an cuideam a bharrachd a ghiùlain. Chì sibh mar a shleamhnaich an caisteal cloiche sìos an cnoc.

B' e ùir is fiodh na prìomh nithean a bhathar a' cleachdadh airson togail, ach bha clach air a cleachdadh, airson togalaichean de dh'inbhe na b' àirde. Chaidh Caibeal Naomh Màighread, ann an **Caisteal Dhùn Èideann**, a thogail mu 1130, agus dh'fhaodadh gun robh e mar phàirt de thùr còmhnaidh an teaghlach rìoghail ann an sin. Gu h-iongantach tha na *keeps* cloiche a chaidh an togail le rìghrean na h-Alba, as fheàrr a chaidh an glèidheadh a-nis ann an Sasainn: Caisteal Carlisle agus Caisteal Bamburgh a chaidh an togail an uair a bha Cumbria agus Northumbria fo smachd na h-Alba (1130an–1150an). Tha an aon *keep* Nòrmanach a tha air fhàgail ann an Alba ann an **Obar Dobhair**. Sna ceàrnaidhean de dh'Alba a bha fo smachd Nirribhidh aig an àm seo tha *keep* cloiche ri fhaicinn aig **Cubbie Row**, Arcaibh agus seann bhaile **Inbhir Ùige**, Gallaibh.

Tadhal air: Baile Mhaine, Bothwell, Cair Labharaig, Craigmillar, Dirlerton, Dùn Dòmhnail, Dùn Staidhinis, Hailes, Inbhir Lòchaidh, Ceann Droma, Loch an Dùin, Loch Mhabain, Baile Bhòid, Cill Rìmhinn, Sgibnis, Suibhne

Caisteal le balla-cùrteir (1200–1350)

San 13mh linn, bha teaghlaichean uasal a' sìor thionndadh gu bhith a' cleachdadh clach airson an caistealan a thogail. Bha iad seo a' toirt barrachd dìon dhaibh an aghaidh innealan sèist nas ùire. Bha cuid de chaistealan mar **Caisteal Baile Bhòid**, air an togail le fir a bha a' tilleadh air ais bho na Cogaidhean Naomha. Bha iad air faicinn cho math 's a bha na caistealan mòra cloiche san Tìr Naomh air seasamh suas ris na h-ionnsaighean a thug iad fhèin orra. Thuig an fheadhainn leis an robh na caistealan nach b' e a-mhàin gun robh caistealan cloiche na bu làidire agus na bu dhìonaich bho theine, ach gun robh iad a' cur gu mòr ri inbhe an neach-seilbh.

Bha a' chiad ghinealach de na caistealan ùra cloiche sin a' cleachdadh ballachan-cùrteir fìor mhòr, glè thric còrr air 3 meatairean a leud agus suas ri 30 meatair a dh'àirde. Dh'fhaodadh iad a bhith ceart-cheàrnach mar aig **Suibhne**, poileaganach mar aig **Dùn Staidhinis**, no cearcallach mar aig **Caisteal Baile Bhòid**. Mu mheadhan an 13mh linn bhathar a' cur tùir àrda ris na ballachan-cùrteir; b' e **Dirlerton** aon de na ciad fheadhainn san robh am feart seo. Cha b' e dìreach nì dìon làidir a bha sna ballachan sin, bha iad cuideachd a' toirt cothrom sabaid bho shuidheachaidhean gu h-àird air mullach a' bhalla, agus bho na tùir air gach taobh. Bha na caistealan air fad air an dìon le staingean no digean domhain; bha cuid eile a' cleachdadh nithean nàdarra airson an dìon mar cnuic, creagan no aibhnichean. B' e **Tantallon**, a chaidh a thogail air oir creige a' coimhead a-mach thar Linne Fhoirthe, an caisteal balla-cùrteir

mu dheireadh a chaidh a thogail (mu 1360). Tha e gu math driùiteach eadhan san là an-diugh.

Ach, a dh'aindeoin sin, rachadh aca na caistealan a mhilleadh, oir dh'fhaodadh iad a bhith air an cur às a-chèile le teine, reithe-cogaidh, clach-bhogha mòr ris an canar *trebuchet*, agus bho mheadhan an 15mh linn, le armachd leithid canan a bha a' cleachdadh fùdar-gunna. Rè Cogaidhean na Saorsa (1296–1357) chaidh milleadh a dhèanamh air iomadh caisteal, mar **Bothwell**, leis na Sasannaich a bha a' toirt ionnsaigh orra, agus bha cuid eile, mar an caisteal ann an **Dùn Èideann**, air am milleadh a dh'aon ghnòthaich leis na h-Albannaich fhèin gus nach b' urrainn nàimhdean an cleachadh. San t-17mh linn, chaidh mòran de na caistealan am milleadh cho mòr le gunnathan cumhachdach is gun deach an tràigsinn leis na h-uachdarain: chaidh ionnsaigh a thoirt air **Cair Labharaig** leis na Cùmhnantaich sna 1640an, agus chaidh ionnsaigh a thoirt air **Tantallon** an uair a bha feachd Chrombail a' toirt ionnsaigh air an dùthaich.

Caisteal Dhùn Staidhinis, Earra-Ghàidheal, a tha na dheagh eisimpleir de chaisteal le balla-cùrteir.

Caisteal Tantallon, an caisteal mòr mu dheireadh le balla-cùrteir a chaidh a thogail

Tadhal air: Obar Dobhair, Achadh an Dùin, Baile a' Bhàird, Blackness, Broughty, Burleigh, Cardoness, Càrn-Asaraidh, Carsluith, Caisteal a' Chaimbeulaich, Tùr Chlach Mhanann, Claypotts, Corr Gairbh, Craigmillar, Craignethan, Crichton, Crookston, Baile an Dùine, Tùr Druim Cotaran, Dùn Dòmhnail, Eigil, Ailcheach, Gleann Buichead, Tùr Greenknowe, Hailes, An Dithreabh, Huntingtower, Caol a' Chùirn, Ceann Àrd, Taigh Cheann Fhàil, Ciosamul, Loch Liobhann, Loch Raonasa, Mhicllinnein, Muness, Tùr Newark, Noltland, Orchardton, Creag an Fhithich, Rowallan, Scalloway, Tùr Scotstarvit, Sgibnis, Tùr Smailholm, Lùchairt Spiathanaidh, Thrèibhe, Tolquhon

Tùr Smailholm, caisteal beag ann an cumadh taigh-tùir.

Caisteal an Dùin, caisteal ann an cumadh taigh-tùir mòr, a thogadh le Diùc Albanaidh.

Caistealan taighean-tùir (1300–1650)

Aig deireadh an 13mh agus toiseach an 14mh linn, b' e àite cunnartach a bha ann an ceann a deas agus meadhan na h-Alba leis gun robh nàimhdeas mòr eadar Sasann agus Alba. Eadhan aig àm sìth, bhithear a' goid chruidh agus bha strì tric eadar na cinnidhean, agus le sin bha tuilleadh is tuilleadh de na h-uachdarain fearainn a' cur dìon orra fhèin le bhith a' togail thaighean-tùir daingnichte.

Bha iad sin mar bu trice na bu lugha na na caistealan le ballachan-cùirteir ach bha cuid de na h-aon fheartan orra. Bhiodh an tighearna agus a bhean is an teaghlach a' fuireach ann an tùr cloiche agus bhiodh a' chùirt a-muigh no am *barmkin* air a dhìon le balla-cloiche meadhanach àrd. Sa *barmkin* bhiodh talla, cidsin, sabhal, stàbail agus bùithtean-obrach. Bhiodh an doras a-steach dhan tùr uaireannan

air a' chiad làr mar a chithear ann an **Thrèibh**, no air an dàrna làr mar ann an **Loch Liobhainn**, agus gheibhte thuca le àradh a dh'fhaodadh a bhith air a tharraing a-steach dhan tùr an uair a rachadh ionnsaigh a dhèanamh air.

Bha a h-uile uachdarain-fearainn, beag no mòr a' togail chaistealan taighean-tùir mar seo. Aig ceann shuas na sgèile bhiodh caistealan mar **Caisteal an Dùin** a chaidh a thogail le Diùc Albanaidh (an treas mac aig Raibeart II) **Lùchairt Spiathanaidh** a chaidh a thogail le Easbaig Mhoireibh, agus **Hermitage** a chaidh a thogail leis a' 1d Iarla Dhùghlais. Cha mhòr nach robh iad sin co-ionann ris na caistealan mòra balla-cùirteir a chaidh an togail na bu thràithe. Aig ceann eile na sgèile bha caistealan na bu lugha mar **Corgarbh**, a thogadh le na Foirbeisich, agus **Tùr Smailholm**, a thogadh leis na Briongalaich. Tha **Orchardton** a chaidh a thogail leis an teaghlach Cairns annasach oir tha e cruinn na chumadh.

Tadhal air: Blackness, Cardoness, Craigmillar, Craignethan, Dùn Èideann, An Dithreabh, Newark, Noltland, Creag an Fhithich, Lùchairt Spiathanaidh, Cill Rìmhinn, Sruighlea, Tantallon, Thrèibh

Tuill-gunna dhìreach aig Caisteal Thrèibh

Toll-gunna còmhnaidh aig Caisteal Blackness

Caistealan agus canain

Bho thràth sna 1400an, thòisich fùdar-gunna a' toirt buaidh air dealbh chaistealan agus mu 1500, bha an canan air gabhail thairis bho bhuill-airm mar am bogha fada agus an *trebuchet*. Ri linn na sabaid eadar Seumas II agus na Dùghlasaich Dhubha tràth sna 1450an chaidh a' chiad àitean-dìona armailteach a dh'aon-ghnothaich a thogail aig Thrèibh. Sa bhalla armailteach a bha ann an seo bha tuill-gunna dìreach ann an cumadh tollan-iuchrach bun os cionn. Bhon uair sin bha tuill-gunna mar seo ann an dealbh nan caistealan ùra a chaidh an togail aig **Creag an Fhithich, Cardoness** agus **Newark**. Mu 1500, bha teicneòlas fùdar-gunna air a leasachadh chun ìre is gun robh lùb-gunna air nochdadh, a bha farsaing agus còmhnaidh. Nochd fear den t-seòrsa seo airson a' chiad uair ann an Alba aig **Caisteal Dhùn Barr** mu 1515, agus cha b' fhada gus an robh iad rim faicinn ann an àiteachan eile mar eisimpleir **Tantallon, Blackness** agus **Cill Rìmhinn**.

Mu 1550, bha an canan air fàs cho làidir is gun robh iad a' dèanamh chaistealan neo-èifeachdach mar dhaingneachan. B' urrainn do bhuill-canain spreadhadh tro na ballachan a bu tighe. Mar fhuasgladh air seo, chaidh modh dìon ùr a leasachadh, a' cleachdadh an stuth togail as sine a tha ann: ùir. Chaidh tuim mhòra de dh'ùir an togail air beulaibh nan caistealan a ghlacadh na buill-canain a bhiodh a' tighinn thuca rudeigin coltach ris mar a shùghadh spong uisge. Chaidh an seòrsa dìon a bha seo a chruthachadh san Eadailt agus chanar *trace Italienne* ris. Chithear fhathast eisimpleirean *de trace Italienne* aig **Hermitage, Tantallon** agus **Hunndaidh**.

Caisteal na Dithreabh, a thogadh leis a' chiad Iarla Dhùghlais

Thàinig an canan mòr ris an canar Mons Meg, a chithear fhathast aig Caisteal Dhùn Èideann, a dh'Alba bho Thìr Mòr na Roinn Eòrpa ann an 1457.

Tadhal air: Obar Dobhair, Càrn-Asaraidh, Caisteal a' Chaimbeulaich, Claypotts, Craigmillar, Crichton, Caisteal an Dùin, Earl's Palace, Dùn Èideann, Eigil, Ailcheach, Tùr Greenknowe, Huntingtower, Hunnadaidh, Taigh Cheann Fhàil, Gleann Iucha, MhicIllinnein, Newark, Rowallan, Sruighlea, Tolquhon

Steall-uisge air a shnagheadh gu bhith coltach ri canan aig Caisteal MhicIllinnein

Mullach air a pheantadh ann an Caisteal Obar Dobhair

An Caisteal mar dhachaigh

Dh'atharraich dealbhadh nan caistealan air sgath adhartas teigneòlach a thaobh armachd agus cuideachd atharrachaidhean sa chomann. Mar a dh'fhàs Alba na bu shìtheile fo na rìghrean Stiùbhartach, thòisich stoidhle agus cofhurtachd a' fàs na bu chudromaiche na dìon. B' e àite còmhnaidh agus àite fleadh a bh' anns na caistealan, seach àiteachan airson an dìon. Bha na caistealan rìoghail ann an **Sruighlea** agus **Gleann Iucha** air thoiseach anns na leasachaidhean sin, a' cleachdadh luchd-ciùird sgileil gus goireasan rìomhach, mòr-sgeadaichte a chruthachadh airson na cùirte rìoghail.

Ghluais na h-atharrachaidhean sin sìos tron chomann. Chuir uachdarain leudachaidhean ùra ris na caistealan agus na taighean-tùir aca agus bha cuid de chaistealan, leithid **Claypotts**, air an togail ann an cumadh Z, le dà sgiath a' falbh bho thùr sa mheadhan. Bha cuid de chaistealan air an togail às ùr bho dhealbhadhean ùra, mar eisimpleir an **Earl's Palace** ann an Kirkwall, a bha àileach agus rìomhach – ged is iongantach gun robh guth aig an

Earl's Palace, Baile na h-Eaglaise a tha àileach agus grinn

An Lùchairt aig Caisteal Shruighlea

luchd-obrach a bha nan tràilleann air an dealbhadh mhaiseach a bha seo.

Thar an tìr bha feartan ùra air an cur ris na caistealan a bha ann cheana. Bha sin a' gabhail a-steach nithean taitneach mar an sgeadachadh ann an riochd dhaoimean a bha air a' cheàrnag aig **Caisteal Crichton**, a bha a' dol air ais gu na 1580an, an cabhsair no *loggia* ann an ceàrnag **Caisteal Chaimbeul**, agus an lios àlainn le gàradh mun cuairt air aig **Caisteal Eigil**. An àite nam ballachan tiugha le uinneagan beaga bha a-nis uinneagan mòra a leigeadh leis an t-solas deàlrach a-steach do sheòmraichean mòra. Tha an lùchairt aig **Hunnadaidh** na dheagh eisimpleir den atharrachadh a thàinig anns na stoidhlichean, agus tha e a' sealltainn buaidh bho *chateaux* Frangach mu na 1550an air na feartan. Ann an cuid de chaistealan mar **Tolquhon**, a chaidh a thogail sna 1580an, bha tuill-gunna annta dìreach airson stoidhle seach a bhith ann airson adhbhar dìon sam bith. Ann an **Obar Dobhair**, **Huntingtower** agus **Taigh Cheann Fhàil** chì thu fhathast mullach seòmraichean agus ballachan a bha air am peantadh gu breàgha agus ann an **Newark** agus **Rowallan** chì thu fhathast cuid de na stuthan fiodha sna seòmraichean-cadail.

Tadhal air: Loidseadh Earra-Ghàidheil, Baile Mhaine, Blackness, Bothwell, Broughty, Corr Gairbh, Crookston, Taigh Duff, Dùn Breatann, Ceann Àrd, Taigh-feachd Ruadhainn, Sruighlea.

Tha Taigh-feachd Ruadhainn suidhichte air làrach seann chaisteal.

'S e Ceann Àrd aon de na ciad taighean-solais ann an Alba.

Crìonadh nan caistealan

Ann an iomadh suidheachadh, bha na caistealan a bu shine air an atharrachadh leis an luchd-seilbh gus an dèanamh na bu fhreagarraiche airson a bhith a' fuireach annta ach bha cuid mar **Crichton**, dìreach air am fàgail gus tuiteam às a chèile, agus bha na clachan air an ath-chleachdadh gus taighean na bu shìmplidh a thogail. Thog na h-uachdarain-fearainn taighean mòra spaideil nan àite faisg air làimh, leithid Taigh Bothwell le Iarla Fharfair (1690an) agus Taigh Bhaile Mhaine le William Duff sna 1720an. Thog fear eile air an robh an t-ainm **William Duff** cuideachd, Iarla Fìobha, Taigh Duff a chaidh a dhealbh leis a' phrìomh ailtire Uilleam Adams sna 1730an.

Chaidh cuid eile de chaistealan an atharrachadh gu tur airson adhbharan eadar-dhealaichte. Chaidh caistealan rìoghail **Dhùn Èideann** agus **Sruighlea** an dèanamh nam prìomh ghearastain airson airm Bhreatainn. Chaidh na tallaichean mòra meadhan-aoiseil a

bha annta an roinn suas gu bhith nam aitreabhan-feachd air an robh feum mhòr. Chaidh caisteal nan Gòrdanach aig **Ruadhainn** a leagail gu làr agus chaidh taigh-feachd ùr na àite an dèidh Ar-a-mach nan Seumasach ann an 1715, agus chaidh **Corr Gairbh** a thoirt às a chèile agus a dhèanamh an àirde às ùr na bhroinn an dèidh Ar-a-mach 1745 gus taigh-feachd a dhèanamh a chumadh 50 saighdear.

Chaidh **Ceann Àrd** atharrachadh gu bhith mar aon de na ciad taighean-solais a bha ann an Alba sna 1780an. Aig deireadh an 19mh linn chaidh **Caisteal Broughty** atharrachadh gu bhith a' dìon a' chosta an aghaidh ionnsaigh bho Ruisia, agus chaidh **Caisteal Blackness** atharrachadh gu bhith mar an t-ionad armachd nàiseanta an Alba, a' seirbheiseachadh bataraidhean-gunna Linne Fhoirthe. Tron Dàrna Cogadh Mòr bhathar a' cleachdadh nan caistealan aig **Dùn Breatann** agus **Crookston** mar stèiseanan an aghaidh phlèanaichean ('ak-ak').

Taigh Duff, an taigh rìomhach a chaidh a thogail le William Duff, Iarla Fìobha.

Tadhal air: Gearastan Àird nan Saor, Fort Charlotte, Hackness Battery agus Tùr Martello, Innis Choluim

Àiteachan-daingneachd ùra

San linn nuadh-aimsireil, chaidh àitean-daingneachd is dìona gu tur ùr an togail. Bha iad a' gabhail a-steach **Gearastan Àird nan Saor** a thogadh an dèidh Ar-a-mach 1745 mar phrìomh stèidh feachd Bhreatainn air a' Ghàidhealtachd. Tha mòran shaighdearan fhathast sa ghearastan san là an-diugh. Ann an Sealtainn, chaidh **Fort Charlotte** ath-thogail cha mhòr gu tur sna 1780an gus a bhith na stèidh dìon an aghaidh ionnsaigh bho na Ruisianaich agus na Frangaich. Chaidh **Hackness Battery agus Tùr Martello** ann an Arcaibh an togail sna 1810an gus cuideachadh ann a bhith a' dìon acarsaid Scapa Flow rè a' chogaidh leis na Stàitean Aonaichte. Agus mu dheireadh, chaidh àitean-gunna ùra an togail air **Innis Choluim** san Linne Fhoirthe aig àm an Dàrna Cogaidh Mhòir.

Àite-gunna air Innis Choluim

Gearastan Àird nan Saor a thogadh mar stèidh feachd Bhreatainn an dèidh Ar-a-mach nan Seumasach ann an 1745

Caistealan san là an-diugh

Tha mòran de chaistealan na h-Alba an-diugh nan tobhtaichean. Tha grunnan ann an làmhnan teaghlaichean nan daoine a thog iad: tha **Caisteal a' Bhlàir** agus **Caisteal Thirlestane** nan eisimpleirean dhiubh sin. Tha mòran, leithid **Caisteal Chiosamul**, Barraigh, air an coimhead às an dèidh leis an stàit tro Alba Aosmhor, agus tha cuid eile, leithid **Caisteal Eilean Donnain** air an cumail suas le carthannais no urrasan mar Urras Nàiseanta na h-Alba.

Tha cuid fhathast an sàs ann an obair nach eil ao-coltach ris an obair airson an deach an stèidheachadh bho thùs. Cho math ri bhith na phrìomh làrach airson luchd-turais a thàladh, tha **Caisteal Dhùn Èideann** fhathast na ghearastan airm. Ach is e prìomh dhleastanas a' mhòr chuid de chaistealan an-diugh a bhith nan ionadan luchd-turais: a' togail airgid airson an togalach a chàradh, a' tabhann chothroman obrach, agus a' toirt fianais da-rìribh do dhaoine a tha ag ionnsachadh mu eachdraidh Alba agus mu bheatha nan daoine a bha a' fuireach taobh a-staigh ballachan a' chaisteil san àm a chaidh seachad.

Tha Caisteal Chiosamul suidhichte air creag ann am bàgh, agus gheibhear ann air bàta

Tha Caisteal Dhùn Èideann a' tàladh còrr air millean neach-turais a h-uile bliadhna.

Fàs is crìonadh chaistealan, loidhne-tìm

BHO 1500 RC

Dùin air an togail air cnuic air feadh na h-Alba

100 RC–AC 100

Dùin air an togail, a' mhòr chuid air costa tuath agus siar na h-Alba

1D–3S LINN

Na Ròmanaich a' dèanamh oidhirp làmh-an-uachdair fhaighinn air Alba

200–500

Scoti a' toirt ionnsaigh air taobh siar na h-Alba bho Èirinn

600

Na h-Angles a' toirt ionnsaigh air ceann a deas agus sear na h-Alba bho Northumbria

843

Coinneach MacAlpain air a chrùnadh mar a' chiad rìgh air Alba

700–900

Na Lochlannaich a' toirt ionnsaigh air Alba

1072

Na Nòrmanaich a' toirt ionnsaigh air Alba fo Uilleam an Cìosnaiche

1100AN

Caistealan ann an stoidhle dùn is gàrradh (*motte and bailey*) nan Nòrmanach a thogadh an Alba aig àm riaghlaidh Daibhidh I agus oghaichean, Calum IV agus Uilleam 'An Leòmhann'

1296–1357

Eideard I à Sasainn a' toirt ionnsaigh air Alba; toiseach Cogaidhean na Saorsa
Mòran chaistealan air am milleadh

1200–1350

Caistealan cloiche air an togail le ballachan-cùirteir àrda

1939–45

An Dàrna Cogadh Mòr

Crookston agus Dùn Breatann air an cleachdadh mar stèiseanan an aghaidh phlèanaichean

Àiteachan-gunna air an togail air Innis Choluim

1999

Talla Mòr Chaisteal Shruighlea air a dhèanamh suas às ùr gu bhith mar a bha e ann an 1504

2010

Còrr is millean neach a' tadhal air Caisteal Dhùn Èideann a h-uile bliadhna

1908

Caisteal Scalloway, Sealtainn, a' chiad chaisteal a chaidh a thoirt fo chùram na stàit

1800AN

Mòran chaistealan a' crìonadh

1750–1800

Gearastan Àird nan Saor air a thogail

Beagan chaistealan air an atharrachadh airson adhbharan armailteach an dèidh ar-a-mach nan Seumasach

DEIREADH NAN 1600AN–MEADHAN NAN 1700AN

Cogadh nan Seumasach: caistealan air an cleachdadh mar ghearastain; mòran chaistealan air am milleadh

1300–1650

Caistealan le taighean-tùir air an togail

1450AN AGUS ON ÀM SIN

Armachd le fùdar-gunna ga chleachdadh airson a' chiad uair

1500AN

Caistealan a' dol nan taighean-còmhnaidh nas sgeadaichte agus nas grinne; ballachan dìon de dh'ùir air an togail

MEADHAN-1600AN

Mòran chaistealan air am milleadh aig àm Cogaidhean nan Cùmhnantaich agus ionnsaigh airm Chrombail

Coimhead airson

- Coimhead airson chomharran nan clachairean air clachan a' chaisteil nuair a bhios tu a' coiseachd mun cuairt. Bhiodh na clachairean air am pàigheadh airson gach clach a chuireadh iad nan àite agus mar sin bhiodh iad a' cur an comharra fhèin air gach tè.
- Coimhead airson sgiathan an teaghlaich nuair a thadhlas tu air caisteal. Orra sin bhiodh samhlan agus pàtrain an teaghlaich, a' comharrachadh cò a bha a' fuireach ann. Nam biodh dà theaghlach air a thighinn còmhla tro phòsadh, dh'fhaodadh gum biodh samhlaidhean bhon dà theaghlach air an sgiath.

Comharra clachair,
Craignethan

Làraich air an dèanamh sa
bhalla aig Caisteal Dirleton le
geàrdan a bhiodh a' gleusadh
an sginean.

Beatha sa chaisteal

An siostam fiùdalach

Sna Meadhan-Aoisean cha robh fearann ach aig glè bheag de dhaoine. Bha fearann air a thoirt do dhaoine a bha dìleas don Chrùn airson seirbheis san airm. Bha an luchd-gabhail sin nan tighearnan. Bha iad nan luchd-ionaid aig an rìgh, agus b' iad a bhiodh a' dèiligeadh ri lagh agus òrdugh san sgìre aca fhèin bhon chaisteal aca.

Aig an aon àm, bhiodh na tighearnan sin a' leigeil le daoine eile, no basoillean (*vassals*), pìosan den fhearann aca a chleachdadh mar iomlaid airson sheirbheisean. Dh'fhaodadh iad sin a bhith nan seirbheisean airm (mar eisimpleir, a' solair ridirean a dheigheadh a shabaid), seirbheisean deas-ghnàthach (mar eisimpleir, a' giùlain brataich) no seirbheisean practaigeach (mar eisimpleir, a' solair min-fhlùir). Bha na basoillean cuideachd air an dìon aig àm strì. Chanar an siostam fiùdalach ris an t-siostam seo.

Chaidh talla an diùc ann an Caisteal an Dùin
ath-nuadhachadh ann an 1883.

Caisteal Claypotts, a chaidh a thogail le
uachdaran nach robh cho beairteach

An dachaigh, ionad gnìomhachais agus ionad-obrach

Bha na caistealan aig an ìre a b' àirde eadar 1200-1600. Tha torr chaistealan a' dol air ais chun ama sin, agus bu chòir do mhòran de na feartan a chaidh an ainmeachadh a bhith furasta am faicinn sa chaisteal ionadail agad.

Bha diofar mòr ann am meud agus sgèile chaistealan a rèir beairteas agus inbhe an luchd-seilbh. Chaidh **Caisteal an Dùin**, mar eisimpleir, a thogail do mhac Raibeart II, a bha a' riaghladh na h-Alba às leth a bhràthair leibideach. Chaidh caistealan eile mar **Claypotts**, an togail le luchd-seilbh fearainn nach robh cho beairteach. Ge bith dè a' mheud a bha ann, bha caistealan ann airson an aon adhbhar: a bhith a' dìon an neach-seilbh agus a bhith na dhachaigh do theaghlach, agus a bhith na ionad gnìomhachais gus oighreachdan a' chaisteil a ruith. B' e an caisteal an t-ionad-obrach aig torr dhaoine, agus seach gun robh daoine ionadail a' faighinn fearann air màl bhon neach-seilbh, bha an caisteal tric aig teis-mheadhan tachartasan na sgìre.

Caisteal Crichton agus na stàbaill air an taobh chli

Cumadh annasach de chruidh-each os cionn doras an stàbaill aig Caisteal Crichton

An teaghlach

Bha caistealan air an ullachadh gus coinneachadh ri feuman na dachaigh agus nan cùisean foirmeil aig an tighearna agus a bhean, an teaghlach agus an searbhantan. Dh'fheumadh muinntir na dachaigh a bhith deiseil gus aoighean àrd-inbhe, uaireannan daoine rìoghail, agus an luchd-taighe a ghabhail a-steach, agus mar sin an uair a bha daoine a' fuireach sa chaisteal, bhiodh e glè thrang agus làn.

Bhiodh uaislean cudromach, leithid na Haliburtons bho Dirleton, a' cur seachad mòran den tìde air falbh bhon chaisteal a' dèiligeadh ri cùisean a bhuineadh don chùirt no do phoileataigs. Bhiodh an teaghlach, na searbhantan agus an cuid a' leantainn an tighearna air feadh na dùthcha an uair a bhiodh e a' dol air turasan fada, agus mar sin dh'fheumadh an àirneis a bhith freagarrach airson a chur air treàna bhagaichean.

Bhiodh mic theaghlaichean uasal glè thrì air an cur air falbh on dachaigh airson a bhith air an oideachadh, ach bhiodh na nighnean air an oideachadh aig an taigh.

Muinntir an taighe

Mar a b' uaisle an teaghlach, b' ann bu mhotha de dhaoine a bha a' fuireach san dachaigh. Dh'fhaodadh suas ri 150 neach a bhith a' fuireach agus ag obair mun cuairt air caisteal a bhuineadh do thighearna cudromach. Mar bu trice bhiodh ceithir prìomh dhreuchdan san taigh:

- **An stiùbhard:** b' e seo an neach a bu chudromaich de luchd-obrach an taighe. B' e a bha os cionn an taighe agus na searbhantan air fad – na còcairean, seirbheisich bhoireann, saoir, mnathan-nighe, bèicearan msaa. Bhiodh e a' riochdachadh an tighearna an uair a bhiodh e air falbh on taigh, agus a' dèiligeadh ri cìsean agus màil. Gu tric b' e ball den teaghlach a bha ann agus gheibheadh e mòran shochair. Faodaidh tu seòmar stiùbhaird fhaicinn aig **Caisteal MhicIllinnein**, le àite-teine, taigh-beag agus clòsaid-leapa dha fhèin.
- **An constabal no an neach-glèidhidh:** a bha an urra ri tèarainteachd a' chaisteil. Bha e os cionn muinntir an airm, an dorsair, am fasgair agus na forairean. Tha seòmraichean-geàird agus tùir-faire ann am mòran chaistealan. Aig **Dirleton** chì thu na lorgan a dh'fhàg na geàird air na clachan an uair a bhiodh iad a' gleusadh an sginean gus an tìde a chur seachad. Ann an caisteal **Urchadain** chithear seòmraichean a' chonstabal faisg air loidse an dorsair agus *portcullis*.
- **Am marsail:** a bha an urra ri siubhal. Bhiodh e a' cur chùisean air dòigh a thaobh nan each agus an fheadhainn a bhiodh nan lùib mar gillea-each, goibhnean-chruidhean, goibhnean, cairtearan agus sealgairean. Chì thu deagh stàball aig caisteal **Crichton**.
- **An seansailear no an seaplain:** a bha os cionn chùisean spioradail agus caibeal a' chaisteil. Bhiodh e cuideachd a' sgrìobhadh litrichean gnìomhachais is pearsanta dhan tighearna. Tha deagh thobhtaichean chaibeil ann an an caisteal **Craigmillar**.

Muintir a' Chaisteil

Stùbhard

Còcairean

Bàrd

Piobaire

Lighiche

Searbhant nam
Fear-uasalSearbhant nam
Bean-uasail

Luchd-ciùil

Clachairean

Saoir

Sgaballaich

Tàillear

Bean-nighe

Iar-chòcairean

Luchd nan Stòr-
bidhe

Bèicearan

Bana-
ghrùdairLuchd nan
Cearc

Gàirneilearan

Constabal

Gunnairean

Luchd-an-airm

Airm-cheàrdan

Portairean

Dorsairean

Marsail

Goibhnean

Cairtearan

Goibhnean chruidean

Gilleas-asil

Fir bàta

Gilleas stàbail

Seaplan

Clèireach an Oifis-sgrìobhaidh

Clèireach a' Chaibeil

Balaich a' Chòisir

Iar-chlèirich

Sacraстан

Beatha sa Chaisteal

Bha siostam rangachaidh soilleir sa chaisteal, a bha uaireannan cho teann is nach gabhadh an atharrachadh:

- Air taobh a-muigh ballachan a' chaisteil bha **òtrach a' chaisteil** far am bite a' tilgeadh an sgudail. B' ann an seo cuideachd a bhite a' cruidheadh nan each.
- Bha **clobhsa na seirbheis** taobh a-staigh ballachan a' chaisteil. Seo far am biodh a' mhòr chuid de na searbhantan ag obair, ann an stòran, taighean-fuine, taighean-grùdaidh agus bùithtean-obrach.
- Bha **an clobhsa a-muigh** fo sgàile talla mòr a' chaisteil. Chan fhaigheadh daoine a bha airson èisteachd fhaighinn bhon tighearna na b' fhaide na seo.
- Anns a' **chlobhsa a-staigh** bha seòmraichean prìobhaideach an tighearna agus a theaghlach. Chan fhaigheadh ach an teaghlach, dlùth charaidean agus searbhantan dileas a-steach do na seòmraichean seo.
- Bha dà shlighe a-steach do chaisteal an-còmhnaidh. An doras mòr don uachdaran is aoighean agus an geata-cùil no *postern*, do shearbhantan agus an luchd-obrach.

Aig **Caisteal Urchadain** tha na crìochan soilleir.

A' coimhead ris na ballachan loma agus na seòmraichean gun mhullach sna caistealan san là an-diugh, tha e furasta beachd a bhith agad gun robh beatha sna caistealan gu tur duilbhearra. Agus an comas ri cùisean san là an-diugh, bha na caistealan dorch agus fuar. Ach an uair a bhiodh an teaghlach uasal a' còmhnaidh ann, bhiodh atharrachadh mòr a' tighinn air a' chaisteal. Bhiodh na seòmraichean air an teasachadh le teintean mòra de logaichean fiodha

Mac-samhail de phràisiche ann an Caisteal an Dùin

Bha uinneagan mòra a' leigeil leis an t-solas tighinn a-steach don Earl's Palace, Kirkwall.

agus bhiodh solas coinnlean aca, solais luachrach, no coinneal-buaic air a dhèanamh de ròpa air a thomadh ann am pìc. Chì thu àiteachan-teine mòra sa mhòr chuid de chaistealan agus aig **Caisteal an Dùin** chì thu mac-samhail de phràisichean teine ann am meadhan an talla mhòir.

Tha uinneagan beaga sna caistealan tràtha, ach sna caistealan a thogadh an dèidh sin, mar **an Earl's Palace** ann am Baile na h-Eaglaise, tha uinneagan mòra tron tigeachd an solas a-steach. Bhiodh na còmhlana a bha air

Mullach seòmair air a pheantadh ann an Caisteal Huntingtower

An robh fios agad?

Tha na sia phrìomh sheòmaichean de na Rumannan Rìoghail am broinn an Lùchairt aig Caisteal Shruighlea a-nis air an riochdachadh gu bhith mar a bu dòcha a bha iad san 16mh linn, air an sgeadachadh airson Seumas V agus a bhanrigh Màiri à Guise. Mar eisimpleir leapannan le ceithir postaieran agus tapaisean air na ballachan. Bha clàran-fiodha air mullach co-dhiù aon de sheòmaichean an rìgh. Bha cinn cruinn air an snaigheadh orra is bha iad air am peantadh. Aithnichte iad nas fheàrr san là an-diugh mar Cinn Shruighlea. Chaidh mac-samhail dhiubh an snaigheadh agus tha iad a' sgeadachadh mullach Talla A-staigh an Rìgh. Tha an fheadhainn a bha ann o thùs rim faicinn air an ùrlar as àirde san Lùchairt.

Tobar ann an Caisteal Bothwell

Taigh-beag ann an Caisteal a' Chaimbeul

na h-uinneagan, na cùirtearan agus na tapaisean ealanta is brèagha, a' cumail a-mach a' ghaoth agus a' dèanamh an t-àite na bu chofhurtaile.

Chithear ann an cuid de chaistealan fhathast beagan den bhòidhchead seo. Tha na mullaich iongantach air am peantadh a tha ann an **Caisteal Huntingtower** agus **Caisteal Obar Dobhair** a' sealltainn eòin, beathaichean agus creutairean faoin-sgeulach. Tha obair-cloiche snaighte **Caisteal Hunnaidh** fhathast drùidhteach, mar a tha sgeadachadh blàth, dachaigheil **Caisteal Tolquhon**. Dh'fhaodadh gun robh sgeadachadh fiodh air a shnaigheadh ann an caistealan eile coltach ris a'mhullach cruinn air a shnaigheadh à fiodh daraich a tha ann an **Sruighlea** ris an canar Cinn Shruighlea. Bhiodh plastair air na ballachan a tha a-nis de chloich lom agus dh'fhaodadh gun robh iad air am peantadh cuideachd. Chì thu beagan den seo cuideach ann an **Huntingtower** agus **Taigh Cheann Fhàil**.

Bha an àirneis agus an stuth sgeadachaidh sìmplidh agus air an cruthachadh gus am biodh iad furasta an toirt às a chèile, air am pacadh suas agus air an toirt leotha an cois an tighearna an uair a bhiodh e a' falbh air feadh na dùthcha. Bhiodh seo a' gabhail a-steach sna làithean tràtha 'bòrd' an tighearna agus b' ann bho seo a thàinig an abairt sa Bheurla 'board and lodging'.

Beachd neach-ealain air seòmar-cadail ann an caisteal le leabaidh le ceithir postaieran

Neach-ealain a' peantadh mac-samhail de Cheann Shruighlea

Cha bhiodh a' cadal ann an leapannan ach an tighearna agus a dhlùth chàirdean. Bhiodh na searbhantan a' cadal ri taobh nan teintean air làir còmhdaichte le luachair. Chì thu mac-samhail de leapannan le ceithir postaieran aig **Claypotts**, le cùirtearan orra airson tuilleadh blàths, agus clòsaid-leapa le clàran fiodha a bha ann o thùs aig **Newark**.

Cha robh uisge a' ruith ann an caistealan idir ach bha tobar sa mhòr chuid dhiubh taobh a-staigh ballachan a' chaisteil. Bhiodh na searbhantan a' tarraing an uisge air fad agus ga dhòirteadh dha na splanntan an dèidh dha a bhith air a chleachdadh. Ann am mòran de chaistealan chì thu *garderobes*, taighean-beaga cloiche le spùtan a bheireadh an t-uisge salach air falbh. Bha taighean-beaga mar seo fuar agus bho na 1590an bha iad mar bu trice air an atharrachadh gu bhith nan 'stùil dùinte' a bha air am falmhachadh a h-uile là. Tha suidheachan fiodha airson taigh-beag fhathast ann an **Hunndaidh**, aon den fheadhainn as sine ann an Alba!

An taigh-chalm aig Caisteal Obar Dobhair

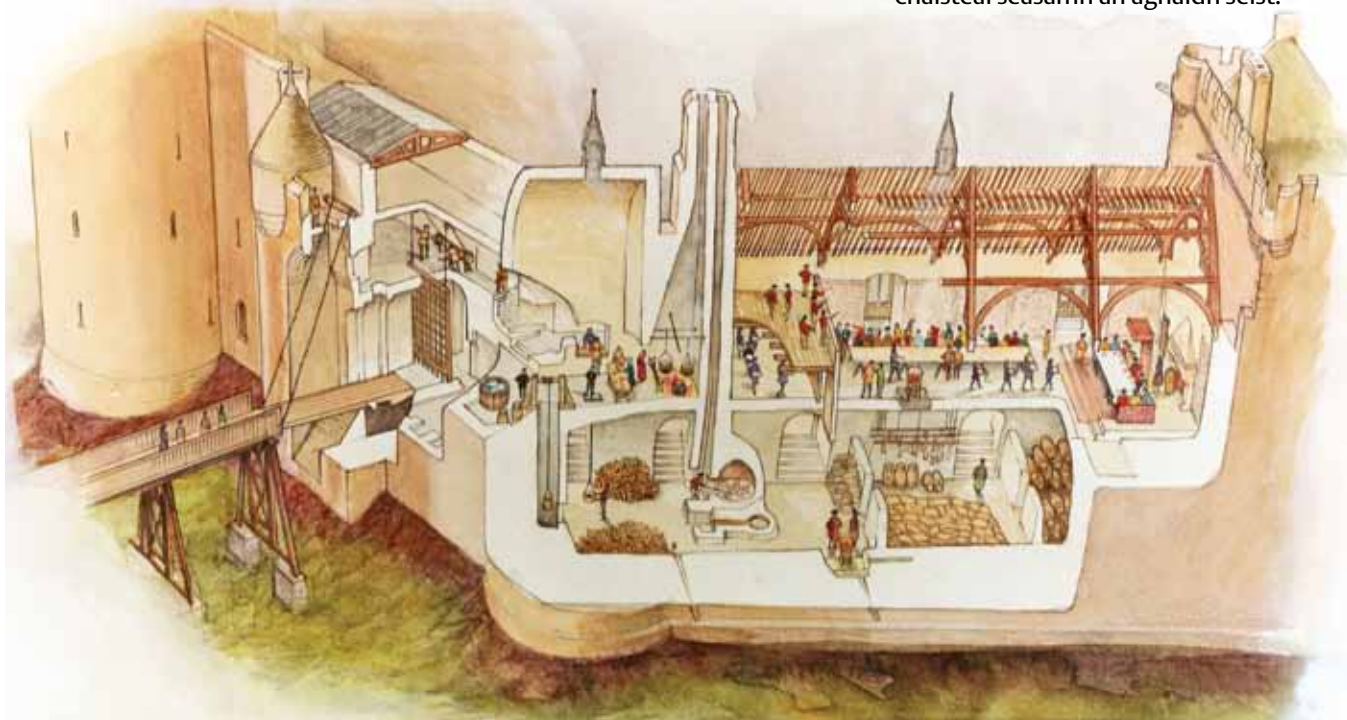
An t-ubhal-ghort aig Caisteal Obar Dobhair

Ag ithe agus ag òl

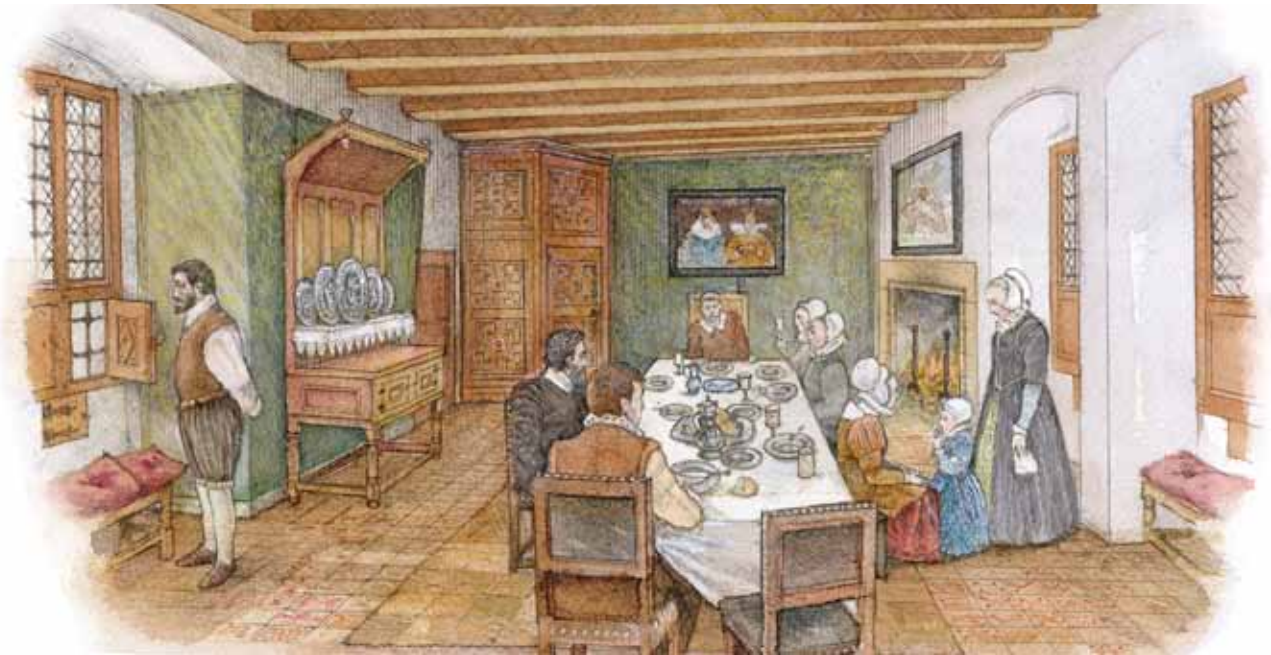
Bhiodh oighreachdan a' chaisteil a' solair feòil-caorach, feòil-mairt agus feòil-muice. Bhite a' glacadh eòin bheaga ann an ribean agus bha taighean-chalm ann an mòran chaistealan far am bite a' cumail chalm, a chumadh feòil ùr is uighean riutha fad na bliadhna. Chì thu taigh-chalm ann an cumadh beachlann aig **Obar Dobhair** agus fear coltach ri leactarn ann an **Tantallon**. Bhite a' glacadh iasg is easgann ann an lochan na h-oighreachd, no bha iad air an àrach ann an lòn-èisg a' chaisteil coltach ris an fhear aig **Craigmillar**. Tha saighead-easgann ri fhaicinn ann an Gleann Iucha. Cha b' e cur-seachad a-mhàin a bha ann an sealg do na h-uaislean, gheibheadh iad cuideachd feòil ùr: sitheann, feòil tuirc, cearc-chrudhach, coineanach agus geàrr. Air làithean sònraichte is dòcha gum biodh pèacag ròsta aca no eala bhàn. Bha blas air a chur air a' bhiadh le lusan bhon ghàrradh, no le spìosraidh a thàinig bho thall-thairis.

B' e am prìomh ghràn a bhite ag ithe, coirce. Bhite ga chur air tuathanasan na h-oighreachd, no bhite ga fhaighinn mar phàigheadh an àite airgead bho na daoine a bha a' fuireach air an fhearann. Bho liosan a' chaisteil bha iad a' faighinn measan mar ubhlan, peuran, plumaisean agus cuinsean, agus glasraich mar chneamh-gàrraidh, càl, uinneanan agus peasraichean. Chì thu cò ris a bha ubhal-ghort san 16mh linn coltach aig **Ailcheach**. Bhite a' cleachdadh mil airson nithean a dhèanamh milis; ann an **Tolquhon** chì thu cùil sa bhalla airson bheach-lannan.

Bhite a' glèidheadh biadh le bhith ga shailleadh, ga smocadh, ga phiocladh agus ga thormachadh. Ann am mòran chaistealan, mar **Claypotts**, chì thu cùil ri taobh an àite-teine far am bite a' stòradh an t-salainn a bha cho prìseil dhaibh. Tha sealairean drùidhteach far am bite a' stòradh biadh ann am mòran chaistealan, mar **Dirleton**. Aig àm strì, bhiodh na stòran luma-làn biadh a leigeadh leis a' chaisteal seasamh an aghaidh sèist.

Beachd neach-ealain air Caisteal Dirleton a' sealltainn mar a bu dòcha a bha na tallaichean agus na sealairean

Beachd neach-ealain air teaghlach aig àm-bidhe ann an Caisteal Dirleton

Na seilearan ann an Caisteal Dirleton mar a tha iad an-diugh

Bhite a' fuine arain sa chaisteal fhèin a h-uile là ann an taighean-fuine, agus bhite a' dèanamh leanna a bhiodh a h-uile duine ag òl. Chì thu deagh eisimpleirean de thaigh-fuine agus taigh-grùide ann an **Hunndaidh**. Ann am mòran chaistealan tha

àmhainn-fuine ri taobh an àite-teine sa phrìomh chidsin.

Bha cuid den fheòil air a ròstadh os cionn an teine mòr sa chidsin. Bhiodh searbhan, ris an canar turnbrochie, glè thrìc, balach òg, na shuidhe ri taobh an teine, a' tionndadh na feòla os cionn an teine. Bhiodh biadh eile air a bhrùich ann am prais mhòr a bhiodh crochte os cionn an teine, no air a bhrùich ann an àmhainn a bha faisg air làimh.

Tha ath-chruthachadh mìorbhaileach de chidsin trang ann an **Caisteal Shruighlea**.

Ag obair sa chidsin ann an Caisteal Shruighlea

Cur-seachadan

B' e am prìomh chur-seachad a bhiodh aca sa chaisteal na fèistean a bhiodh aca air làithean fèille no an uair a bhiodh daoine cudromach a' fuireach ann. Cho math ri deagh bhiadh is deoch, bhiodh luchd-ciùil a' cluiche dhaibh, fhad 's a bhiodh iad ag ithe, ann an gaileiridh nan cluicheadairean mar am fear ann an **Caisteal an Dùin**. Bhiodh iad a' dannsa, a' cluich na clàrsaich agus na pìoba, agus bhiodh bàird ag aithris sgeulachdan mòra agus bàrdachd, gu h-àraidh sna ceàrnaidhean san robh dualchas Ghàidhlig. Bhiodh geamannan mar bhòrd-chluich agus tàileasg bitheanta. Bha cùirtean teanas anns na caistealan rìoghail mar **Gleann Iucha**, **Holyrood**, agus **Faclainn**; agus chithear fhathast a' chùirt ann am Faclainn (fo chùram Urras Nàiseanta na h-Alba).

Bha sealg le coin bitheanta mar chur-seachad do dh'uaislean a' chaisteil, còmhla ri spòrsan eile a bhiodh dhan ullachadh airson cath agus sabaid. Cho math ri boghadaireachd, bhiodh daoine a' gabhail pàirt ann am farpaisean sleaghaireachd, far am biodh iad a' feuchainn air targaidean is iad a' marcachd each. Bhiodh uaislean, fireann is boireann an sàs ann an seabhagaireachd, a' treànadh eòin creiche.

Ag ath-chruthachadh farpais sleaghaireachd aig Lùchairt Ghleann Iucha

Lagh is òrdugh

Bhiodh tighearna a' chaisteil an urra ri lagh is òrdugh gu h-ionadail. Bhiodh an tighearna mar bhritheamh ann an connspaidean agus bha cumhachd aige eucoirich, no feadhainn a bhathar den bheachd a bha nan eucoirich, a chur dhan phrìosan. Bha prìosain ann am mòran de na caistealan – no eadhan grunnan phrìosain a chumadh prìosanaich de dh'inbhean eadar-dhealaichte.

Ann an **Dirleton**, chì thu prìosan an ìre mhath mòr, le àite-teine, far am bite a' cumail prìosanaich de dh'inbhe na b' àirde. Ach, tha toll san làr a' dol sìos gu toll dubh dorch gun uinneig far am bite a' tilgeil nam prìosanaich de dh'inbhe ìosal. Chaidh banal bhoireannach a bhathar an dùil a bha an sàs ann am buidseachd an cur dhan phrìosan ann am **Dirleton** ann an 1649, s dòcha dhan toll dubh, mus deach an losgadh gu bàs. Aig **Blackness**, a bha na phrìosan stàite an ìre mhath on chaidh a thogail sna 1450an, tha an toll dubh a' lìonadh le uisge na mara aig àm an làin. Tha prìosan eile a tha gu sònraichte mì-chàilear ri fhaicinn ann an Cill Rìmhinn, far a bheil am prìosan ann an cumadh botail. Bhite a' tilgeil phrìosanaich an seo air sgàth an creideimh aig Àm an Ath-leasachaidh san t-16mh linn.

Prìosan aig Caisteal Chill Rìmhinn - seall an sloc ann an cumadh botail

Bogsa Làimhseachaidh Beatha ann an Caisteal sna Meadhan-Aoisean

Aig grunn chaistealan a tha fo chùram Alba Aosmhor, faodaidh tidsearan Investigating Objects from the Past: Medieval Castle Life Handling Box a chleachdadh leis na sgoilearan mar phàirt den turas. Faodaidh na sgoilearan mac-samhail de stuthan a làimhseachadh gus sgrùdadh a dhèanamh air na cuspairean Dìon a' Chaisteil, Beatha Làitheal agus Beatha na Cùirte. Faodar notaichean nan tidsear a tha a' dol leis a' Bhogsa Làimhseachaidh a luchdachadh a-nuas ro làimh bho làrach-lìn Alba Aosmhor. Tha am bogsa an-asgaidh do bhuidhnean-foghlaim a chlàras ro-làimh. Gus clàradh, cuir fios dìreach chun chaisteil fhèin.

Tha am bogsa aig na caistealan seo:

- Obar Dobhair (Fòn: 01383 860519)
- Bothwell (Fòn: 01698 816894)
- Blackness (Fòn: 01506 834807)
- Cair Labharaig (Fòn: 01387 770244)
- An Dùin (Fòn: 01786 841742)
- Cill Rìmhinn (Fòn: 01334 472563)
- Urchadan (Fòn: 01456 450551)

Bha a h-uile saighead air a dealbh airson adhbhar sònraichte – sealg, a' tolladh armachd, no a' dèanamh an dochann as motha air nàmhaid.

Bha an soitheach seo rudeigin coltach ri barbecue a bhiodh aca sna meadhan-aoisean. Bhiodh cnapan-guail a' losgadh na bhroinn agus bhiodh prais air a cur na suidhe air na casan os a chionn.

Bha a' chlogaid mhòr a' dìon ceann agus aodann an neach air am biodh i.

Bhiodh soitheach staoìn mar seo air a chleachdadh leis na h-aighean a b' urramaiche sa chaisteal.

Bhite a' cleachdadh geimhlean mar seo gus prìosanaich a chumail an grèim ann am prìosain a' chaisteil. 'S e geimhlean coise a tha seo.

B' e prìomh adhbhar seula mar seo a bhith a' dearbhadh sgrìobhainnean.

Bhite a' cleachdadh còmhach cinn mar seo gus seabhagan a thrèanadh airson sealg.

Seo an seòrsa prais iarainn a bhite a' cleachdadh ann an cidsin a' chaisteil.

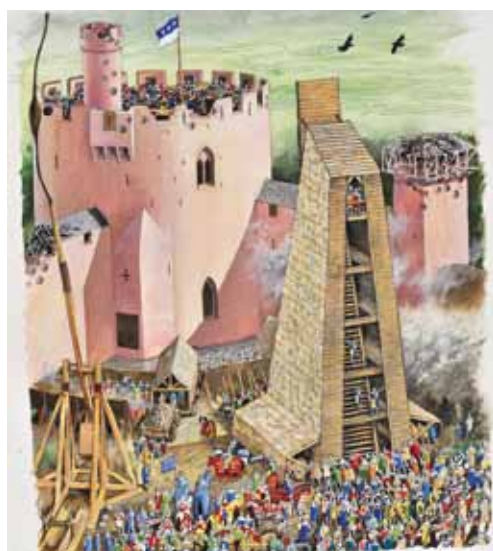

Cogadh aig a' chaisteal

Bha a' mhòr chuid de chaistealan air an togail gus dìon a chur air an luchd-seilbh bho ionnsaigh. Dh'fheuch còmhstri eadar na cinnidhean, Cogaidhean na Saorsa, cogaidhean aig àm Màiri Banrigh na h-Alba, ionnsaigh feachdan Chrombail aig àm Cogadh Siobhalta Shasainn, agus Ar-a-mach nan Seumasach, comasan dìon nan caistealan chun fhìor iomall. Thar ùine, mar a leasaich teicneòlas buill-airm, b'fheudar caistealan atharrachadh gus dèiligeadh ris na ro-innleachdan ùra agus ris na modhan ionnsaigh ùra.

A' toirt ionnsaigh air caisteal

Mar bu trice b' ann tro shèist a bhite a' glacadh caisteal. Bhiodh an luchd-ionnsaigh a' cuairteachadh a' chaisteil agus a' feitheamh an sin gus am bàsaicheadh na bha na bhroinn leis an acras no a leigeadh iad a' chùis seachad. Dh'fhaodadh sèist mairsinn airson grunnan làithean no eadhan airson bhliadhnaichean. Bha sèistean cosgail a thaobh airgid agus ùine agus mar sin bhiodh an luchd-sèist a' feuchainn ri cùisean a ghluasad air adhart le bhith a' dèanamh rèite no a' toirt ionnsaigh mhòr. B'e dòigh eile a bha aca a bhith a' feuchainn ris a' chaisteal a ghlacadh gun fhiosta, le bhith a' toirt ionnsaigh air an oidhche, a bhith a' cladhach tunail fo, no tro, na ballachan dhan chaisteal no tro bhith a' faighinn a-steach le seòltachd.

Beachd neach-ealain air tùr sèist a bhathar a' cleachdadh aig àm ionnsaigh air Caisteal Bothwell

Ciamar a gheibheadh na sgoilearan agadsa a-steach dhan chaisteal?

Seo cuid de na buill-airm, innealan is modhan a bhiodh luchd-ionnsaigh a' cleachdadh. Bhiodh luchd-dìon gan cleachdadh uaireannan cuideachd:

- **Trebuchet** ('treb-oo-shay'): Lungaid mhòr a thilgeadh clachan astar fada air ballachan caisteil. B' urrainn dha cur às do bhallachan, mullaich agus do dhaoine a bhiodh anns an rathad air. Thilgeadh an fheadhainn a bu mhotha nithean fad 400 meatair. Uaireannan bhite a' tilgeil a-steach cinn phrìosanaich gus an fheadhainn a bha sa chaisteal a mhi-mhisneachadh. Tha an dealbh a' sealltainn mar a bha an trebuchet ag obair.
- **Mangonel**: Inneal sèist eile, na bu lugha na an trebuchet, a thilgeadh clachan na bu lugha is a bhite a' cleachdadh na b' fhaig air ballachan a' chaisteil gus feuchainn air an luchd-dìon.
- **Springald**: Bogha-tarsainn meacanaigeach a bhiodh a' tilgeil bholtachan is uaireannan saighdean teinteach dhan chaisteal gus a chur na theine.
- **Canan** (*cannon*): Thòisich a' cleachdadh canan an àite trebuchet agus innealan sèist eile bho na 1400an.
- **Rèithe-cogaidh** (*battering ram*): Bhite a' cleachdadh craobh mhòr mar rèithe-cogaidh gus geataichean caisteil a bhriseadh sìos.
- **Tùr sèiste** (*seige tower*): Tùr le drochaid air a mhullach a bha àrd gu leòr airson mullach ballachan a' chaisteil a ruighinn. Dh'fhaoidte a ghluasad air chuibhlichean. Bhite a' cleachdadh àraidhean-ròpa cuideachd ach bha sin cunnartachdhan fheadhainn a bhiodh a' dìreadh.
- **Sow**: Gaileiridh fiodha air cuibhlichean còmhdaichte le craicinn fhliuch a bha air a chleachdadh gus fir a dhion fhad 's a bha iad a' dèanamh an slighe tro bhallachan a' chaisteil.
- **Tunailean**: Bhiodh luchd-ionnsaigh daingeann a' chladhach tunailean no mèinnean a-steach fo bhallachan a' chaisteil. Chì thu sàr eisimpleir dhen seo ann an Cill Rìmhinn, agus counter-mèinn a bha air a chladhach ann an oidhirp stad a chur air an luchd-ionnsaigh.

Thug Eideard I ionnsaigh air Caisteal Urchadain ann an 1296. Bha trebuchets air an cleachdadh gus clachan a thilgeil air ballachan a' chaisteil

A' dìon caisteal

Chì thu fhathast na doighean dìon a chaidh an cleachdadh ann am mòran chaistealan, agus seo cuspair brosnachail a ghabhas a sgrùdadh le sgoilearan air an làrach. Mus tèid sibh a-steach do chaisteal, thoir air na sgoilearan sònrachadh na feartan dìon – cia mheud a chì iad?

Yett aig Caisteal Blackness

Drochaid togail aig Caisteal Blackness

Toll saighde aig Caisteal Bothwell

Chaidh **Caisteal Chill Rìmhinn** a thaghadh mar mhodail an seo, ach gheibhear feartan dìon air a' mhòr chuid de chaistealan:

1 Suidheachadh làidir dìon

Tha an caisteal seo air a dhìon air dà thaobh le creagan agus leis a' mhuir. Chaidh caistealan eile mar **Sruighlea** an togail ann an sàr shuidheachaidhean nàdarra.

2 Staing le taobhan casa

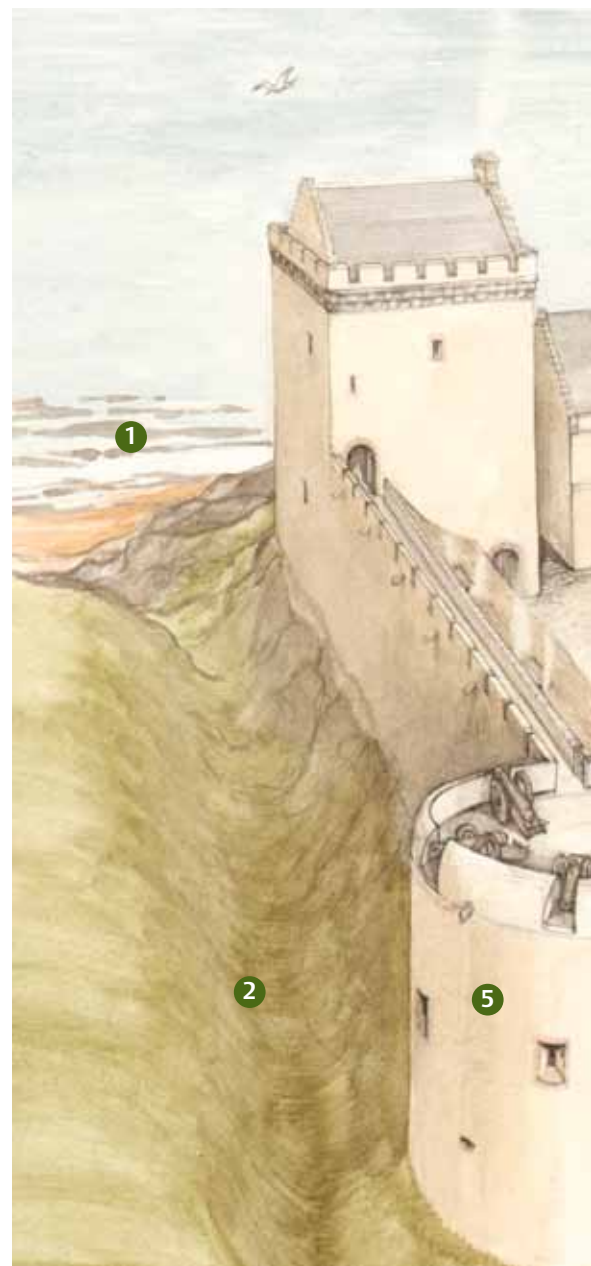
Bha dig le taobhan casa a' cur bacadh air daoine agus eich. Bha cuid de na staingean air an lìonadh le uisge, mar eisimpleir aig **Caisteal Bothwell**.

3 Balla-cùirteir

Bha am balla àrd ga dhèanamh doirbh faighinn a-steach dhan chaisteal. Dh'fhaodadh na ballachan a bhith 3 meatairean a leud gus nach rachadh aig na h-innealan sèist no canan am briseadh. Bhiodh àite-coiseachd air mullach mòran ballachan gus an rachadh aig daoine armaichte an caisteal a dhìon.

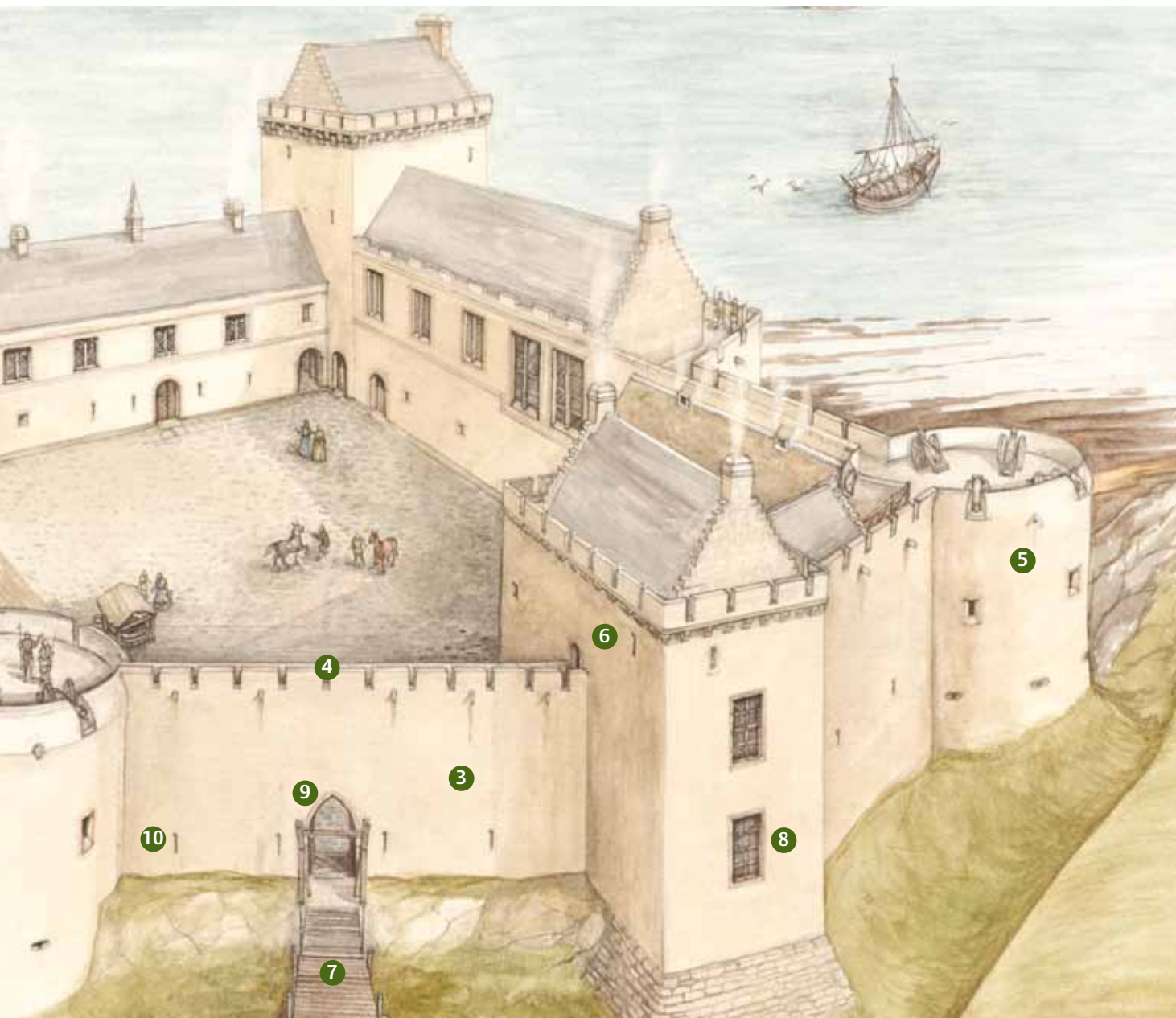
4 Baidealan

Bhiodh an luchd-dìon a' losgadh à bearnan anns a' bhalla-cùirteir ris an canar *crenels*. Bha na pìosan àrda den bhalla, *merlons*, gan dìon bho nàimhdean. Ann an cuid de chaistealan mar **Threibh agus An Dithreabh**, bha balconaidhean fiodha orra ris an canar *hoards* bhom faodte tilgean agus saigheadan a leagail sìos. An dèidh sin bhite a' togail na *hoards* de chloich, agus chante *machicolations* ('ma-shick-o-lations') riutha. Chì thu fear aig **Caisteal Craigmillar**.

5 Tùir

Bha tùir a' ciallachadh gun rachadh aig an luchd-dìon an nàimhdean fhaicinn bho astar, agus a losgadh orra bho h-àrd. Chaidh tùir chruinn a thogail an àite nan tùr cearnagach oir thuiteadh saighdean o nàimhdean air falbh bhuaipe nas fhearr na ballachan còmhnard. Bha stèidh leathann air mòran de na tùir gus am feumadh an luchd-ionnsaigh gluasad pìos air falbh bhuapa agus mar sin bhiodh e na b' fhasa losgadh orra, mar aig **Caisteal Bhaile Bhòid**.

6 Taigh-geata

B' e an tùr seo an taigh-geata a bha ann an Cill Rìmhinn o thùs. Chaidh an geata a ghluasad chun làrach seo. Bha taighean-geata air an deagh dhìon sna caistealan tràtha, bho h-àrd agus bhon taobh a-staigh. Ann an cuid bha toll-muirt sa mhullach agus dh'fhaodte uisge goileach a dhòrtadh air an luchd-ionnsaigh.

7 Drochaid-togail

Drochaid a bhiodh a' dol thar na dìge a ghabhadh a togail.

8 Uinneagan

Uinneagan àrda, caola a bha a' dèanamh a' bhalla na bu treise agus a bha ga dhèanamh doirbh do luchd-ionnsaigh faighinn a-steach.

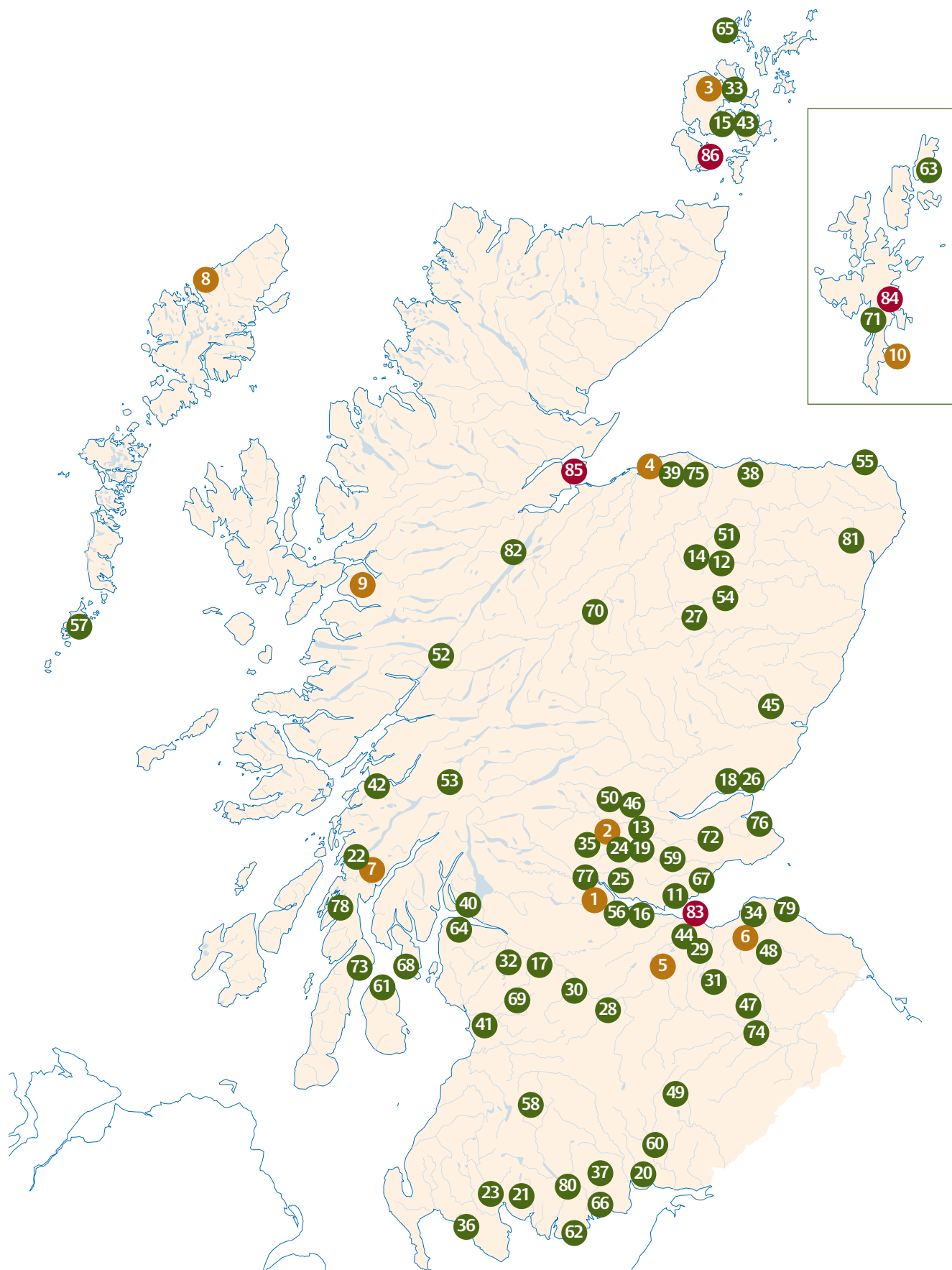
9 Portcullis

Bhiodh *portcullis* iarainn sna caistealan tràtha, grill a bhiodh

crochte air slabhraidhean, a dh'fhaodadh a leagail sìos gus nàimhdean a ghlacadh no an cumail a-mach. Am broinn a' *portcullis* tric bha doras fiodha agus geata iarainn ris an cante yett.

10 Tuill saighde

Bha tuill ann am mòran chaistealan airson saighdean a leigeil. Chaidh mòran dhiubh atharrachadh gus gunnaichean no canain a ghabhail agus chanar gunloops riutha.

Àiteachan a dh'fhaodar a thadhal

Chithear air a' mhapa a tha air an duilleig mu choinneimh seo far a bheil na caistealan agus na h-àiteachan-dìona a tha a' nochdadh san stòras seo. A thuilleadh air na trì làraich a tha air an comharrachadh le rionnag, tha na làraich seo uile fo chùram Alba Aosmhor. Tha na h-amannan fosglaidh eadar-dhealaichte, agus tha mòran de na làraich dùinte tro mhiosan a' gheamhraidh. Tha pacan fiosrachaidh mu na làraich rin luchdachadh a nuas bho làrach-lìn Alba Aosmhor

www.historic-scotland.gov.uk

Gus fiosrachadh fhaighinn airson cuairt no clàradh, cuir fios gu 0131 668 8793/8736.

Àiteachan-dìona tràtha

1. Balla Antonine
2. Campa Àrdaich
3. Broch of Gurness
4. Tobar Burghead
5. Dùn Law
6. Dùn Chester
7. Dùn Ad
8. Dùn Charlabhaigh
9. Dùin Ghlinn Eilg
10. Mousa Broch

Caistealan

11. Obar Dobhair
12. Achadh an Dùin
13. Baile a' Bhàird
14. Baile Mhaine
15. Bishop's Palace, Kirkwall
16. Blackness
17. Bothwell
18. Broughty
19. Burleigh
20. Cair Labharaigh
21. Cardoness
22. Càrn-Asaraidh
23. Carsluith
24. Caisteal a' Chaimbeulaich
25. Tùr Chlach Mhanann*
26. Claypotts
27. Corr Gairbh
28. Coulter Motte
29. Craigmillar
30. Craignethan
31. Crichton
32. Crookston
33. Cubbie Row

34. Dirleton
35. Caisteal an Dùin
36. Druchtag Motte
37. Tùr Druim Cotaran
38. Taigh Duff
39. Dubhais
40. Dùn Breatann
41. Dùn Dòmhnail
42. Dùn Staidhinis
43. Earl's Palace, Kirkwall
44. Dùn Èideann
45. Eigil
46. Ailcheach
47. Tùr Greenknowe
48. Hailes
49. Hermitage
50. Huntingtower
51. Hunnadaidh
52. Inbhir Lòchaidh
53. Caol a' Chùirn
54. Ceann Droma
55. Ceann Àrd
56. Taigh Cheann Fhàil*
57. Ciosamul
58. Loch an Dùin
59. Loch Liobhann
60. Loch Màbain
61. Loch Raonasa
62. MhicIllinnein
63. Muness
64. Newark
65. Noltland
66. Orchardton
67. Creag an Fhithich
68. Baile Bhòid
69. Rowallan

70. Taigh-feachd Ruadhainn
71. Scalloway
72. Tùr Scotstarvit*
73. Sgibnis
74. Smailholm
75. Lùchairt Spiathanaidh
76. Cill Rìmhinn
77. Sruighlea
78. Suibhne
79. Tantallon
80. Threabh
81. Tolquhon
82. Urchadan

Àiteachan-dìona eile

83. Innis Choluim
84. Fort Charlotte, Sealtainn
85. Gearastan Àird nan Saor
86. Hackness Battery agus Tùr Martello, Arcaibh

Cuairtean mu chuspair

Bidh mòran thidsearan airson tadhal air an dùn no an caisteal as fhaisg orra le an clasaichean. Ma tha thu airson cudrom a chur air cuspair sònraichte, seo beagan bheachdan a thaobh àiteachan gum faodar a dhol cuairt:

Beatha ann an caisteal

- **Caisteal Obar Dobhair**, Fìobha. Chaidh a thogail an toiseach san 13mh linn agus is e aon de na caistean as sine a tha fhathast ann an Alba. Bogsa Làimhseachaidh ri fhaotainn.
Fòn: 01383 860519
- **Caisteal Claypotts**, Dùn Dè. Taigh-tùir slàn agus air a dheagh chrìochnachadh.
Fòn: 01786 431324
- **Caisteal Craigmillar**, Dùn Èideann. Caisteal meadhan-aoiseil air a dheagh ghleidheadh le taigh-tùir, ceàrnag agus liosan.
Fòn: 0131 661 4445
- **Caisteal Dirleton**, Lodainn an Ear. Daingneach cumhachdach le raon fharsaing de sheòmraichean dachaigheil ann an suidheachadh bòidheach.
Fòn: 01620 850330
- **Caisteal an Dùin**, faisg air Sruighlea. Caisteal ceàrnaig mìorbhaileach bho dheireadh an 14mh linn.
Fòn: 01786 841742
- **Caisteal Huntingtower**, faisg air Peairt. Chaidh dà dheagh thaigh-tùir a chuir ri chèile gus aon chaisteal a chruthachadh, le feartan iongantach air am peantadh.
Fòn: 01738 627231
- **Caisteal MhicIllinnein**, Cille Chuithbeirt. Dachaigh MhicIllinnein à Bombie on 16mh linn.
Fòn: 01557 331856
- **Caisteal Newark**, Port Ghlaschu. Taigh-tùir on 15mh linn air a dheagh ghleidheadh le cuid de nithean a bha na bhroinn air an glèidheadh.
Fòn: 01475 741858
- **Caisteal Tolquhon**, faisg air Inbhir Ùraidh. Caisteal àillidh air a dheagh ghleidheadh le gàrraidhean bòidheach is taigh-geata air a dheagh chumail.
Fòn: 01651 851286.
- **Caisteal Urchadain**, Loch Nis. Caisteal le deagh fhaireachdainn le taisbeanaidhean de stuthan san Ionad Luchd-tadhail.
Bogsa Làimhseachaidh ri fhaotainn.
Fòn: 01456 450551

Caisteal Craigmillar

Caisteal Dirleton

Caisteal Tolquhon

Caisteal Chair Labharaig

Caisteal Chill Rìmhinn

Caisteal Tantallon

A' toirt ionnsaigh agus a' dìon

- **Caisteal Blackness**, Lodainn an Iar. Caisteal on 15mh linn, air a neartachadh an aghaidh ionnsaigh armailteach agus cothrom canan a losgadh bhon taobh a-staigh. Bogsa Làimhseachaidh ri fhaotainn. Fòn: 01506 834807
- **Caisteal Bothwell**, Uddingston. Caisteal mòr on 13mh linn air an deach ionnsaigh a thoirt aig àm Cogaidhean na Saorsa. Bogsa Làimhseachaidh ri fhaotainn. Fòn: 01698 816894
- **Caisteal Chair Labharaig**, faisg air Dùn Phris. Suidheachadh dràmatach cuairtiche le dìg làn uisge. Mac-samhail de innealan sèiste air an làrach. Bogsa Làimhseachaidh ri fhaotainn. Fòn: 01387 770244
- **Caisteal Chill Rìmhinn**, Cill Rìmhinn. Am mèinn agus an counter-mèinn as fheàrr air a ghleidheadh san Roinn Eòrpa – agus am prìosan mì-chliùiteach ann an cumadh botail. Bogsa Làimhseachaidh ri fhaotainn. Fòn: 01334 472563.
- **Caisteal Tantallon**, faisg air Bearraig a Tuath. Suidheachadh dràmatach air mullach creige, tobhtaichean àite-dìon agus balla-cùirteir fìor mhòr. Fòn: 01620 982727
- **Caisteal Threibh**, faisg air Caisteal Dùghlais. Fo shèist aig Seumas II, tha an caisteal a tha seo air eilean air a dhìon gu math bho ionnsaigh bho ghunnachan. Fòn: 07711 223101

Caistealan Rìoghail

- **Caisteal Dhùn Èideann**, Dùn Èideann. Am prìomh chaisteal rìoghail an Alba sna Meadhan-Aoisean agus a tha fhathast na ghearastan an-diugh. Sàr shuidheachadh, taisbeanaidhean agus làrach a dh'fhaodar a sgrùdadh. Fòn: 0131 225 9846
- **Caisteal Shruighlea, Sruighlea**. Suidheachadh dràmatach, daingneach thar ghrunn amannan ann an eachdraidh agus taisbeanaidhean. Sia Rumannan Rìoghail a-nis air an taisbeanadh mar a bhiodh iad san 16mh linn. Fòn: 01786 450000

Stòrasan eile

Leabhraichean airson tidsearan

Tha leabhar-iùil sònraichte aig a' mhòr chuid de làraich Alba Aosmhor agus dh'fhaodadh e a bhith glè fheumail do thidsearan a leughadh ro làimh. Faodar an ceannach aig an làrach.

Chris Tabraham *Scottish Castles and Fortifications* Alba Aosmhor 2000

Sùil fharsaing air eachdraidh leasachadh chaistealan an Alba.

Leabhraichean airson sgoilearan

Terry Deary, *Horrible Histories: Bloody Scotland* Scholastic 1998

Tha sgoilearan dèidheil air, luma-làn fiosrachaidh ann an dòigh brosnachail.

Christopher Gravett *Eyewitness Castle* Dorling Kindersley 2002

Leabhar-iùil luma-làn dhealbhan mu chaistealan air feadh an t-saoghail.

English Heritage *The Big Book of Castles* 2007

Teasca sìmplidh agus dealbhan-pinn air leth mionaideach, a' cur cudrom air caistealan ann an Sasainn. Air a dhealbh gus deasbad a bhrosnachadh. Tha e ri fhaotainn cuideachd ann an clò mòr airson a chleachdadh le clas no buidheann gus còmhraidh a bhrosnachadh. Ri fhaotainn bho www.english.heritage.org.uk

Làraich-lìn do thidsearan

www.undiscoveredscotland.co.uk

Tha dealbhan breàgha air an làrach-lìn seo agus deagh shealladh eachdraidheil air àireamh mhòr de chaistealan agus làraich dìon eile ann an Alba.

www.scran.ac.uk

Tha na ceudan de dhealbhan is de ghoireasan co-cheangailte ri caistealan is dùin ann an Alba, air leth feumail airson obair ullachaidh.

www.guedelon.fr

Làrach-lìn pròiseact air leth iongantach a chaidh a dhèanamh san Fhraing gus caisteal a thogail a' cleachdadh modhan togail on 13mh linn a-mhàin.

Buidheachas

Ùghdar: Elspeth NicAoidh

Deasaiche an t-Sreath: Sue Mitchell

Deasaiche Copaidh: Jackie Henrie

Cruth agus riochdachadh: The House

Taing do Elizabeth Newbery agus Chris Tabraham

Na Dealbhan © Dlighe-sgrìobhaidh a' Chrùin, le cead bho Alba Aosmhor (www.historicscotlandimages.gov.uk), mur eil ainmeachadh eile san teasca.

© Alba Aosmhor 2012

Historic Scotland

Taigh Longmore, Salisbury Place

Dùn Èideann EH9 1SH

